

ASPECTE ALE DESFĂȘURĂRII PROCESULUI DE ORĂȘENI- ZARE A SATULUI CORNOVA⁽¹⁾

DE ANTON GOLOPENȚIA

CUPRINSUL: I. Note preliminare asupra cunoașterii vieții sociale. — Realitatea socială și cunoașterea ei în cadrul sistemului d-lui profesor Gusti. — Aspectul structural și aspectul dinamic al vieții sociale. — Unități și procese. — Tehnica cunoașterii directe a trecutului în vederea desprinderii procesului social.

II. Aspecte ale procesului de orășenizare desprinse prin studiul tipologic al obiectivelor artistice. — Procesul de civilizare al lui Alfred Weber și procesul de orășenizare. — Lipsa de omogenitate a manifestărilor vieții spirituale a satului Cornova. — Situația în trecut a tipurilor temporale de obiectivări artistice: icoane, țesături, arhitectură și mobilă, costum, muzică și dans. — Particularitatea acestor tipuri în satele marile ale Codrului.

III. Contribuția informațiilor privitoare la variația formelor tipice ale obiectivelor artistice la lămurirea desfășurării procesului de orășenizare a Cornovei. — Prioritățile orășenizării: inserarea în ritmul comerțului mondial, demnitatea sătească. — Criteriul de selecție a formelor urbane acceptate: mijloace pentru adâncirea sau înfrângerea distanțelor sociale. — Structura suiețescă a omului satelor eterogene, încheiate ierarhic. — Etapele procesului adoptării formelor urbane: mijloc de diferențiere-scop în sine. — Destrămarea structurii suiețescă de obște.

IV. Concluzii. — Cauzele pentru care procesul de orășenizare nu e studiat în România. — Interdependență culturală. — Mărginirea lucrării.

TEZELE principale ce alcătuiesc osatura concepției d-lui profesor Gusti, inițiatorul cercetărilor monografice, sunt: afirmarea specificității vieții în obște a omului și a manifestărilor ei, iar, ca un corolar, susținerea necesității creării unei metode adecuate acestui obiect, și nu împrumutarea celei a științelor naturii. Viața socială reprezintă o înălțare de împrejurări pe care, datorită faptului că implică totdeauna semeni de ai noștri, le putem cunoaște oarecum dinăuntru în afară; în consecință, cercetătorul ei nu trebuie să se mulțumească numai cu o explicare: trudnică încercuire a unor fapte răslețe și enigmatice până la urmă, într-o legătură causală ipotetică, îngăduind supunerea lor omului, — cum o urmăresc științele naturii — când poate pătrunde întreaga bogăție a desfășurării ei.

Cât timp viața socială fusese cercetată cu metoda științelor naturii, ea le apărea, celor cari întreprindeau construirea imaginii ei conceptuale, ca o succesiune de

(1) Prezentarea de față, care încearcă să înfăptuiască, pornind dela un fragment al vieții spirituale sătești, ceea ce d. H. H. Stahl a realizat pornind dela forma de organizare: lămurirea ființării în timp a satelor românești prin limpezirea istoriei lor sociale și culturale. — înfățișare individuală a unui fragment dintr-o operă colectivă — datorită multelor sugestii și informații prețioase colegelor dela echipa artistică: d-soarele Marcella Foiaș și Lena Constanțe.

câteva tipuri structurale, care, odată înfăptuite, s'ar păstra neschimbate vreme îndelungă, până ce ar ajunge înlocuite, într'un chip asupra căruia nu se insistă, în urma unor revoluții radicale. Deabia datorită metafizicii lui Bergson și celei a lui Simmel, cari au ațintit atenția vremii asupra vieții și în deosebi asupra celei a omului, au reușit să rodească elementele pentru fundamentarea unui studiu propriu zis al vieții sociale în întregimea ei, care se găseau la Dilthey. A devenit cu puțință, astfel, din nou, mulțumită făuririi unor categorii potrivite surprinderii ei mai complete, (1) redarea acestei vieți așa cum o vedem, datorită în bună parte și filozofiei fenomenologice, cum isbutise oarecum s'o înfăptuiască idealismul german și cum se încercau și organizării s'o atingă, atenuând mecanicismul rigid împrumutat de către sociologie de la pozitivismul mijlocului veacului trecut.

Modul hotărât în care adoptă sistemul în cadrul căruia lucrăm viziunea metafizicii vieții ca perspectivă inițială, în raport cu care situează în totalitate faptele în procesul cunoașterii realității sociale, îl mărturisesc categoriile sale fundamentale: *unitate, relație și proces* (2), concepute, spre deosebire de v. Wiese, care construiește schema deductivă a formelor generale ale acestei realități, țelul vizat de sistemul său, cu ajutorul aceleiaș triade de concepte, moștenire simmeliană cu destinația schimbată, — numai drept mijloace, iar nu ca puncte finale. Viața socială nu mai e socotită doar ca o succesiune de tipare invariabile, — de o durată limitată, ce nu pot fi studiate decât în structura lor și datate (prin notarea distanței apariției și dispariției lor de punctul zero: nașterea lui Christos, al liniei uniform divizate a timpului astronomic), — ce încercuesc ființarea oamenilor. E considerată dimpotrivă așa, cum orice adâncire în propria noastră viață ne-o arată a fi: drept îngemănare a celor două aspecte esențiale ale realității: existența și devenirea. Curgere continuă, însumare a acțiunilor în care se exprimă, clipă de clipă, năzuința continuă ce animă organicul, individuată în oameni ca voință: *proces*, ea e încheată

(1) Faptul fundamental al vieții: eferescența ei, e remarcat din nou. Având de a face cu fenomene repetibile înăuntrul unor intervale foarte lungi, timpul nu e pentru științele naturii decât un fel de prezent divizibil și nesfârșit, «timpul spațializat» în accepția bergsoniană. Dacă viața socială ar fi privită în mod exclusiv din perspectiva lor, ceea ce nu se întâmplă niciodată, ar apare complet incrementă și aparent uniformă. Pentru a mijloci redarea ei, așa înfăptuindu-se neîncetat, niciodată într'un tot al asemenea propriei ei înfățișări dintr-o clipă anterioară, cum e, timpul nu poate fi conceput decât drept un proces în care posibilități infinite: viitorul, se aleg, devenind fapte cognoscibile în număr finit: trecutul, prin trecerea peste pragul fără dimensiuni al trăirii lor nemijlocite: prezentul.

Istoria filozofiei înregistrează în variante numeroase aceste două accepții ale timpului. Pricina dualismului lor net, ce poate fi redus la opoziția polară a două tipuri de concepere ale timpului în filozofie, pare a se găsi în deosebirea intențiilor de cunoaștere ale gânditorilor cari le-au formulat. S'ar putea susține că linia: Aristotel-Newton-Leibniz-Locke-Berkeley-Hume-Kant, îl socotește sistem exterior de datare, creație a conștiinței, așa cum, acum în urmă, filozofia științelor exacte îl consideră doar drept dimensiune în funcțiune de care se determină imaginea științifică a lumii, pentru că vizează lămurirea naturii. Și dimpotrivă că linia: Platon-Plotin-Boehme-Telezio-Fichte-Schelling-Hegel-Bergson-Heidegger, îl outologizează, identificându-l cu pulsația neostenită a vieții, pentru că este preocupată, înainte de toate, de lămurirea vieții omului.

(2) D. Gusti. Plan de cercetare monografică (litografiat), 728 Îndreptar teoretic, pag. 1.

totuși totdeauna în formații traice: *unitățile*, înălțuite între ele prin raporturi, ce leagă componenții lor în unități mai largi: *relațiile*. Dar, deși unitățile covarșesc indivizii și le depășesc viețile, ele nu sunt constante. Departe de a rămâne neschimbate, nu dăinuiesc decât cât timp făptuirea acestora e încăpută de ele. Realizând doar un echilibru dinamic, persistă prin procesul cristalizării în tiparul lor, reînnoită un timp oarecare, a vieții, niciodată identice cu ea însăși, a oamenilor ce le compun (1).

Ce e drept, ritmul vieții sociale e destul de lent în raport cu lungimea unei vieți de om, iar sensibilitatea față de dialectica devenirii redusă; în mod obișnuit mobilitatea unităților sociale nu e resimțită neîncetat, ci doar în momentele în care îndepărtările lor dela înfățișarea avută la o anumită dată, intervenite prin însumarea unor variații imperceptibile, ajung cunoscute. Ceeace explică pierderea din vedere a dimensiunii *viață*, a fragmentului de realitate reprezentat de om, dar nu o justifică.

Metoda, corolar al acestei viziuni vitaliste-voluntariste a vieții sociale, se desosește și ea complet de cea adoptată de științele naturii. Acestea nu pot ajunge să știe decât *cum* se petrec lucrurile, când se străduiesc să determine relațiile constante după care se încheagă structura totală a naturii și marile conformități: legile, după care se produc nenumăratele mișcări, neîncetat aceleași, care o animă. Cercetătorii preocupati de natură încează neîncetat la construirea unei imagini totale ipotetice, încheiate dintr'un număr de elemente simple tot mai redus, prin care să supleze neputința noastră de a avea comprehensiunea ei. În științele vieții sociale problema se pune cu totul altfel. O trăim, știm ce se întâmplă când urmărim surprinderea ei. Cunoașterea acestui fragment de realitate, raportul teoretic între el și om, poate merge mult mai departe decât cea a naturii. Poate trece dincolo de construirea unei scheme de corelații, care să facă posibile intervențiile pe care viața le cere, poate înfăptui chiar *redarea* înțelesului ei pe plan logic. Ca atare cunoașterea vieții sociale trebuie să nu consistă într-o convertire într'un sistem de concepte dinainte făurite și experimentare ulterioară pentru a vedea dacă faptul intră fără contradicții într'insul. Ci trebuie să fie o cuprindere activă a realității în semnele logice existente și o înlădire a acestor semne după realitate prin exprimarea concomitentă a cât mai multora dintre trăsăturile ei. Creațiile potrivirii conceptelor după realitate și ale introducerii realității în concepte nu îndreptățesc cătuș de puțin înlocuirea realității sociale prin semnele cu care e exprimată. Un concept al științelor naturii poate fi socotit ca exprimând aspectele la care se referă, dacă nu a fost infirmat; unul dintre semnele

(1) Sociologia lui Oppenheimer reprezintă o încercare remarcabilă de a înlădi o considerare mecanicistă spre a putea cuprinde într-aga complexitate a vieții sociale. Statii și dinamici conține construcții teoretice înfățișând și căutând legile structurii societății și ale istoriei sociale a omenirii, autorul nostru li adaugă «statica comparativă», studiul schimbărilor pe care le au produs în societate presupusa staționară, în «statică», transformările în sine, studiate în cauzele, sensul și energia lor de către «cinetică» (vezi Opp. System der Soziologie, Jena, G. Fischer, 1922-24, vol. I, cap. Der Begriff des Prozesses, pag. 71-79, în spec. pag. 78).

referitoare la viața socială, apărute spontan, iar nu în urma unor operații sistematice de definire, denumește într-o anume configurație o realitate oarecare, într-o altă o altă realitate. Ceeace poate face și ceeace i se impune deci cercetătorului ei, e contactul cu realitatea, studiul direct al vieții sociale și nu construirea unei imagini logice dintr'un număr oarecare de elemente simple: instincte, interese sau altele asemenea și confirmarea ei prin câteva fapte luate la întâmplare, cum a încercat s'o facă sociologia psihologică bazată pe asociaționism. Un studiu al fragmentului de realitate deținut de un om, nu poate fi decât o știință a vieții sociale, iar nu o hibridă știință a teoriei vieții sociale (1). Numai pe temeiul acestei cunoașteri a realității în complexitatea ei pot fi subliniate constanțele relative de mai lungă sau mai scurtă durată ori similitudinile mai mari sau mai mici.

Însușirea cercetărilor monografice, analiză temeinică a unei unități sociale reduse, consistă tocmai în faptul că reprezintă primul pas hotărât pe calea cercetării vieții sociale prin studiul realității (2).

Însă, cu toate că viața socială e o realitate ontologic unică, totdeauna structurată și în devenire, gândirea sortită să o cuprindă și să o exprime conceptual nu poate pătrunde dintr'odată înțelegerea ei. Căci, cercetarea temeinică, a unuia dintre aceste aspecte esențiale ale oricărui fragment de viață socială, reclamează o operație de cunoaștere care exclude surprinderea celui alt. Urmărirea devenirii ei continuu, concentrează atenția asupra faptului non și a chipului în care prevăzutul și neprevăzutul năpădesc aria fragmentului cercetat, a cărui structură nu poate fi privită concomitent decât foarte sumar. Când se studiază, dimpotrivă, structura lui în vederea stabilirii formulei ei de funcționare, esența ei, aparent stabilă, acoperă cu totul pulsația continuă a vieții sociale.

Calea pe care se înfăptuiește atât cunoașterea aspectului structural cât și cea a aspectului dinamic al vieții sociale în cadrul cercetărilor monografice e *înțelegerea* (3); metoda e un intuiționism obiectiv, o descoperire sistematică a

(1) Sociologia pură de care vorbește de pildă, acum în urmă, Toennies (Einführung in die Soziologie, Stuttgart, Enke, 1931), nu e justificată nici cel puțin ca ansamblu de concepte pentru denumirea faptelor ce pot fi întâlnite în realitatea socială. Căci dacă fiind specificitatea vieții sociale de oriunde și oricând, ori e potrivită eticheta preexistentă după realitatea pe care vrem să o exprimăm, și atunci e inutilă deirinea ei prealabilă. Intrucât nu se năruie la o contribuție la istoria etichetelor sau într-o nouă întreprindere înlocuirea unui repertoriu al lor; ori nu, și în acest caz studiul poate fi un foarte bun exercițiu pentru logica științelor naturii, care nu poate fi totuși aplicat în cadrul științelor vieții sociale decât datorită faptului că acele concepte cu care încează cuprind totuși o sumedenie de vestigii necumprinsite ale realității sociale fără de care conceptul nu ar putea subsista.

(2) Necesitatea acestei revoluționări o vedește numărul destul de mare al încercărilor de a înlădi sociografia, sociologia descriptivă, greutatea ei în echilibru și sterilitatea lor acum în urmă și impasul lui Hans Freyer, autorul unei remarcabile *Sociologie als Wirklichkeitswissenschaft* (Leipzig, Teubner, 1930), care, deși resimte nevoia unei sociologii ca știință a realității și încearcă să o fundamenteze logic, nu se întemeiază totuși pe o cercetare a realității, ci înfăptuiește doar, îngrijorat de a nu compromite caracterul sistematic al sociologiei, un repertoriu de categorii sociologice situate istoric (vezi recenzia pe care am consacrat-o în numărul de față al Arhivei cărții lui Freyer).

(3) Se acceptă astfel distincția care opune înțelegerea (Verstehen) explicației (Begriffen). Știința contemporană a vieții sociale, a culturii, socotește, pornind dela studiu

semnificației fragmentului cercetat printr-o pătrundere simpatetică, prin trăirea lui, iar nu numai o descriere și explicare prin raporturi de coexistență și succesiune.

Cunoașterea integrală a structurii la un anumit moment a oricărui fragment de viață socială, încercuit într-o unitate oarecare, e realizată datorită unei scheme de lucru cuprinzând o grupare a categoriilor de manifestări ale vieții sociale pe planul valorilor scopuri: religioase, științifice, artistice, economice (manifestări spirituale și economice) și pe planul valorilor mijloace: etice, juridice, politice (manifestări etico-juridice și politice), care atrage neîncetat atenția cercetătorilor asupra tuturor fețelor acestei vieți. Iar o tehnică (1) de o precizie remarcabilă garantează prin precauțiile ei: epuizări statistice și verificări de tot felul, luarea în seamă cu prilejul acestei cercetări a ariei întregi a acestui fragment.

Prin recursul la cadrele condiționante: mediul cosmic, suportul biologic, trecutul și viața psihică a indivizilor cari o compun, se obține apoi o explicare a genezei acestei structuri (2).

Cunoașterea dinamicii acestui fragment de viață socială se înfăptuește prin urmărirea variației în timp a structurii lui. Căci, cu toate că de fapt viața e devenire structurată, aspectul ei dinamic nu apare decât ca o succesiune de structuri. Se urmărește cu acest prilej desfășurarea procesului istoric al ființării ei, tensiunile prin care dinamica ei se traduce în prezent și tendințele ei ce pot fi cunoscute (3). Spre deosebire de cercetările de cadru istoric propriu zis, întreprinse cu prilejul studierii aspectului structural al unității și care năzuiesc să restabilească structura ei într-un anumit moment al trecutului cu procedeele cu care se determină cea prezentă, spre a explica geneza înfățișării ei actuale, cercetarea de proces caută să redea cât mai continuu cursul vieții sociale așa cum s'a înfăptuit, fără a da momentului prezent o importanță mai mare decât celor anterioare.

Implinită pe deantregul, tema cercetărilor monografice ar presupune obținutul icoana desfășurării istoriei grupului studiat dela data încheierii lui, intersecție în succesiv, lărgită pentru fiecare moment al ființării lui în parte, prin tabloul structurii lui particulare din acel moment, adică prin seria completă a intersecțiilor lui în simultan.

Însă această cerință limită nu poate fi atinsă decât parțial, chiar și de cercetări întreprinse cu un aparat așa de complicat ca cel al campaniilor monografice. Trecutul unei unități reduce ca satul e foarte greu accesibil; abia pot fi linpezite

consecrat de către Dilthey hermeneuticii (Die Entstehung der Hermeneutik. Ges. Schriften. Leipzig Teubner, vol. V), în care reia ceea ce gândiseră romanticii asupra ei în filologie, teologie și istorie (vezi prezentarea istorică a lui J. Wach, Das Verstehen, 2 vol. Tübingen, Mohr, 1920—29), prin autori ca: Simmel, Spranger, Max Weber, J. J. Sombart, ș. a. m., deosebită, dacă nu esențial, cel puțin în intensitate, cunoașterea omenească de cunoașterea naturii.

(1) Vezi prezentarea d-lui H. H. Stahl: Tehnica monografică.

(2) Vezi D. Gusti, Sociologia Națiunii, Arh. p. St. și Reforma Socială. I. 1—3 Curs de Sociologie. 1924, pag. 520—34; Curs de Sociologie generală. I 1930/31, pag. 14—16 284—88, vezi și capitolele III și V din prezentarea în curs de apariție a d-lui Traian Herseni: Monografia sociologică.

(3) Vezi Plan general de cercetare monografică. Indreptar teoretic, pag. 1.

în mod fragmentar câteva decenii din urmă ale ființării lui. De fapt, studiul direct, întreprins cu intenția de redare integrală, nici nu poate purta decât asupra prezentului. Însă, cum ținta cercetărilor monografice nu e numai o redare nemijlocită, ci și redarea integrală a vieții sociale a unor unități sătești, ea nu poate fi socotită atinsă doar prin prezentarea structurii acestor unități dela o anumită dată. Dar chiar și valorificarea justă a acestora presupune cunoscute, cel puțin global, momentele anterioare.

Trecutul unei unități sociale nu e însă accesibil decât foarte cu greu prin mărirea directă. Din datele, de obicei, puține nu poate fi restabilită decât fragmentar, în tipizări oarecum nedrepte față de bogăția multiplă a realității sociale, structura momentelor trecute și desprinsă cu greutate dinamica lor. Ce e drept, aceasta din urmă, liniară și progresivă, poate fi redată destul de bine, deși în trăsături largi; oricât de puține date înșirate în ordinea apariției lor succesive, exprimă mulțumitor, chiar când au multe goluri, sensul evoluției lui. Dimpotrivă, cu aceleași date nu poate fi încheagată imaginea multiplexelor structuri succesive, în care cristalizase fragmentul de viață socială respectiv în momentele diferite ale ființării sale; cât de variate vor și fi fost, ele sunt comprimate, de obicei, în câteva sau într-o unică imagine care cuprinde alăturare fapte și relații produse la momente deosebite.

Însă nici chiar intervalul cunoscut nemijlocit nu poate fi redat fidel. Cel mai redus fragment al vieții sociale, cu atât mai mult un sat e prea complex pentru a putea fi cunoscut instantaneu. Nu se poate înfăptui o redare clipă de clipă a ființării lui. Structura lui va fi înfățișată așa cum apare în caz că e considerat invariabil pentru cele vreo șase săptămâni ale cercetării. Dinamica acestui fragment al vieții sociale e stăvilită oarecum prin înlocuirea prezentului, instantaneu și în prefacere, cu ficțiunea de lucru a actualului, încremenire a unui interval de timp, socotit a fi compus din momente identice între ele.

Ceeace se poate atinge deci cu prilejul unor atari încercări de a redă realitatea socială e o imagină, cea mai bogată cu putință, care să cuprindă înfățișarea, destul de bine conturată, a dinamicii ființării fragmentului studiat înăuntrul intervalului de timp accesibil și al tensiunilor prin care se traduce în actual, întregită prin icoana, sumar înfățișată, a structurii lui în câteva momente mai importante, ori chiar prin structura lui globală pentru intervalul respectiv și reliefată prin prezentarea, de o mare bogăție de trăsături, a structurii actuale a sistemului de unități sociale care îl compun și a relațiilor ce le leagă. Fiind vorba de fragmente de viață socială modeste și cum ritmul ființării lor e, de obicei, puțin precipitat, se înfrișează astfel o redare de cea mai mare nemijlocire, accesibilă cu mijloacele noastre de cunoaștere.

Cum dinamica ființării oricărui fragment al vieții sociale nu poate fi redată decât plecând dela studiul unui interval cât mai lung din existența lui, problema principală a studiului proceselor e găsirea informațiilor asupra trecutului.

În cazul unei unități sociale reduse, cum e un sat, informațiile scrise sunt în mod firesc foarte puține în ceea ce privește formele vechi de organizare juridică

și aproape inexistente asupra trecutului vieții spirituale și economice. Chiar numeroase, ele n'ar satisface însă exigențele cercetărilor monografice, care nu se mulțumesc numai cu cunoașterea momentelor și a aspectelor excepționale pe care le consemnează de obicei, mai ales privitor la formele de organizare, inscripțiile și documentele.

Pentru a obține informații ce să contureze structura particulară a înfățișărilor trecute ale satului și mecanismul după care s'a produs succesiunea lor, iar nu numai modul general în care această structură a fost legiferată sau văzută de persoane sau clase exterioare lui, cercetătorii, cari înceau lămurirea trecutului pentru a putea întreprinde înfățișarea condiționărilor istorice ale structurii actuale a satului sau pentru a putea urmări procesul ființării ei, s'au văzut încă dela început în situația de a căuta și alte mijloace de cunoaștere decât documentele și de a desvoldă, iar cele mai multe ori de a descoperi tehnici speciale pentru obținerea informațiilor de care aveau nevoie (1).

Aceste tehnici, deprinse în contactul strâns cu realitatea socială, ar putea fi definite oarecum drept mijloace ale înfăptuirii istoriei directe, de care vorbea Tylor, cu ajutorul precizărilor asupra obiectivărilor spiritului omenesc date de filosofia contemporană a culturii. În capitolele consacrate supraviețuirilor, «fărăme de civilizație inferioară și moartă, încrustate într-o civilizație vie și superioară», din lucrarea sa fundamentală «Primitive Culture», Tylor socotește formele acestea «susceptibile de a fi exploatate ca niște adevărate mine», în vederea înfăptuirii unei «istorii directe». Cum nu resimte însă decât sensul (continuu ascendent) al procesului istoric și concepe istoria omenirii ca o succesiune de etape esențial deosebite unele de altele, nu a utilizat această intuiție fericită, socotind drept supraviețuiri doar formele complet depășite în înaintarea continuă a genului uman, «erorile primejdioase în care a căzut omenirea» (2): magia, chiromanția, etc., sau tehnicile întrecute păstrate în jocurile de copii ori faptele al căror sens s'a pierdut cu totul; formule, dicțione.

În cadrul sistemului ce călăuzește cercetările monografice cărui nu-i lipsește aprehensiunea dinamică a ființării vieții sociale, supraviețuirile nu mai sunt, fără îndoială, numai cele câteva rămășițe moștenite din culturi complet întrecute, cum credea Tylor, ci toate faptele care aparținând unui tip social determinat, înăuntrul cărui se găseau în anumite relații funcționale semnificative, persistă chiar după ce acest tip a dispărut ca totalitate vie actuală. Nu-i scapă din vedere faptul că sensibilitatea față de dinamica devenirii nu e uniform de ascuțită la toți membrii unei unități carecari: unii desprinzând și acceptând prin anticipare sensul desfășurării ființării ei, în timp ce alții rămân la formele corespunzătoare etapei întrecute opunându-se novatorilor. Trece deci drept supraviețuiri în această concepție chiar și faptele la care o anume clasă de vârstă sau numai unul sau mai mulți

(1) Problemele cunoașterii vechilor forme de organizare ale satului românesc și mijloacele spre înfăptuirea ei sunt discutate și în conferința d-lui H. H. Stahl despre *Cadrul istoric în ciclul *Parabolica* *popoarelor* și metoda monografică* (1929; nepublicată, depusă în Arhiva Secției sociologice a Inst. Social Român).

(2) Citatele după trad. franceză. Paris, Reinwald, 1876, vol. I, pag. 83 resp. 82 și 131.

indivizi persistă, pentru a se diferenția în afară și pentru a se încheia între ei ca grup, în timp ce celelalte clase de vârstă sau ceilalți membri ai unității le-au părăsit, înlocuindu-le cu altele care s'au generalizat. Datorită compunerii unităților sociale din indivizi de vârstă deosebită, această eterogenitate internă are chiar o anumită regularitate: grupurile diferențiate astfel reprezentând de obicei și clase de vârstă.

Cum însă realitatea socială nu cuprinde numai oameni și formele sociale în care s'au încheiat relațiile de oarecare constanță dintre ei, ci și obiectele materiale, întrupări ale unor particule din elanul creator al spiritului lor, (1) pot fi scoțite supraviețuiri, interesante pentru cunoașterea acestei realități nu numai acțiunile omului, dar și lucrurile ce sunt în această situație: construcțiile, unelte, podoașele și toate cele asemănătoare. Nu numai simple mărturii ilustrative pentru un moment al devenirii istorice, ele deschid, aproape totdeauna, un făgaș înspre trecut atât prin aportul lor cât și prin faptele de viață ce mai ființază, legate de ele în amintirea oamenilor.

Cu ajutorul acestor obiectivări, ce sunt de o trănicie mai mare sau mai mică după cum sunt întrupate în înfățișări ale materiei mai greu sau mai ușor supuse alterării: în piatră ori în fire fragile de țesături, în lemn sau culori, momentele mai apropiate ale trecutului în care au luat naștere și în care au subsistat pot fi cunoscute destul de amănunțit în mod direct.

II

În cele câteva pagini de mai jos urmează să dăm o prezentare sumară a câtorva aspecte ale unei fășii din procesul ființării satului Cornova: pătrunderea formelor și atitudinilor orășenești și modul cum s'a ajuns ca satul să ia, cel puțin pe anume planuri ale vieții lui, tot mai mult înfățișarea nivelată și uniformă comună tuturor laturilor vieții din aglomerările urbane.

Ne ocupăm astfel de ceea ce Alfred Weber, inițiatorul unei sociologii interesate de aspectul dinamic al realității sociale, numește componenta «Zivilisationsprozess (2)» a procesului social; însă, spre deosebire de el, care, privind oarecum de pe planul cercului cultural european, îl vede drept o mișcare progresivă, rectilinie, continuă și universală ce mână înainte omenirea într-o făgașul pătrunderii tot mai complete a universului prin conștiință și a progresului tehnic, lucrând pe planul unor unități reduse ca satul, stii ca acest proces nu se desfășoară ca o

(1) Asemăa interpretărilor noi ale conceptului hegelian de «spirit obiectiv», prima formulare împiedă de acestui fapt, vezi în special Dilthey: *Ges. Schriften*, vol. VII: *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, (Leipzig, Februar 1927, pag. 148-52) și una-cu istorică a lui G. Wenh: *Hegels Theorie des objektiven Geistes* (Halle, Niemeyer, 1927) și în sistemul, întreprinsă în perspectivă diltheyiană, a lui Hans Greyer: *Theorie des objektiven Geistes* (Leipzig, Teubner, ed. II, 1928).

(2) Vezi Alfred Weber: *Ideen zur Staats- und Kultursociologie*, Karlsruhe, Braun, 1927, pag. 3.

înaintare concomitentă a întregii omeniri, ci că se înfăptuește printr-o iradiere a înaintării, realizate în anume straturi ale acestui cerc cultural în celelalte straturi ale lui. Componenta proces de civilizare a ființării unui sat are astfel, aproape în întregimea ei, înfățișarea de proces de orășenizare și prea puțin pe cea de afinare organică uniformă.

Chiar și cea mai grăbită considerare a înfățișării vieții actuale a satului Cornova vădește o răspândire largă de forme și atitudini, unele intrate cu totul în încheierea vieții satului, altele socotite încă străine de o bună parte a locuitorilor lui. E o problemă firească pentru cel interesat de desfășurarea istorică a acestei vieți descoperirea cursului acestei pătrunderi și legarea ei de împrejurările locale, regionale sau proprii țării întregi care au determinat-o. În Cornova înfăptuirea acestei pătrunderi reprezintă, pare-se, mai ales pentru deceniile din urmă, trăsătura esențială a ființării satului în perspectiva devenirii.

Imposibilă de înfăptuit într-o concepție mecanicistă-statică a vieții sociale, care nici nu ar vedea problema, ajungând cel mult la stabilirea coeficientului de părtărie înfățișării actuale a satului de cea a unui, mai mult sau mai puțin discutabil, tip ideal al trecutului său; cunoașterea și redarea acestui aspect poate fi dusă la bun sfârșit în cadrul unor cercetări întreprinse pe baza unui sistem sensibil față de toate aspectele dinamicii realității sociale ca cel înfățișat mai sus pe care-l aplicăm.

Redarea amănunțită a procesului de orășenizare a unității sociale a satului Cornova, adică a schimbărilor intervenite în viața lui spirituală și economică și în înfățișarea formelor lui de organizare juridice și politice, datorită anumitor variații ale modului lor de condiționare de către mediul cosmic și suportul biologic și psihic al vieții sociale, urmează să fie făcută de abia în cadrul monografiei complete a satului. Acolo vor fi înfățișate și cartogramele, tablele statistice și întreg aparatul complicat al cercetării acesteia, care e încă departe de a fi ajuns la sfârșit.

Aci se încearcă doar — într-o prezentare, ținută în linii mari, ale cărei articulații vor urmări fazele cercetării la teren a acestei probleme — schițarea desfășurării procesului de care ne ocupăm așa cum, materialul, încă nu epuizat statistic, dar totuși foarte bogat, ne îngăduie s'o facem și sugrarea complicației condiționărilor și complexitatea și varietatea formelor rezultate.

Viața satului Cornova s'a dovedit din cale afară de lipsită de omogeneitate încă din ziua întâia a cercetării. Aceleași nevoi spirituale, economice ori de organizare erau cristalizate concomitent în manifestări cu totul deosebite, a căror diversitate pareă datorită, nu numai unui proces organic de adâncire a concepțiilor și de perfecționare al tehnicilor, ci, mai ales, unei neîncetate suprapunerii de tipare noi și străine.

Ca o alăturare nesfârșită de fapte — protivnice uneori, deosebite numai al-teori — iar nu ca un tot unitar, așa apare Cornova pe planul manifestărilor. În «cuhnea» sau în «câsoaia» gospodăriei, care are în «casa mare» și în «ietac» cromolitografii încadrate, prevăzute cu aplicații de tablă și flori, produse în fabrici,

stau animate icoane vechi zugrăvite pe lemn. Lăicercle mai uzate, ce se găseseră sub cele meșteșugite, lucrate în culori vii, n'au nici o asemănare cu aceasta, așa, ținute în nuanțe stinse și cu motive simple, cum sunt. Iar costumul, croit numai din «nateriuri», cumpărate la târg, e «lunguț-lărguț» la bătrâne, scurt «cu cloaș dinainte, înapoi capot» (1) sau după vreo altă croială la modă, la fete și la femeile tinere; moșnegii poartă surtuc lung, «jikețică după model» (2) cei tineri. Lipsa de unitate a manifestărilor spirituale comovene e și mai vădită pe planul dansului; enume-rările înșiră indistinct, iar petrecerile văd succedându-se: «jocu mare» sau «bul-găreasca», «kiperu», «chiriacu», «sâsiacu», «poalica», «valițu», «ciarlestonu», «craiola», «aleluja» și altele asemănătoare. Aceleași contraste, de forme deosebite cu totul, intervin și în muzica și limba satului: moșnegii mai cântă câteodată cântecul ciobanului care și-a pierdut și regăsit oile, atunci când flăcăii se îndulcesc cu «*Ça c'est Paris*» sau «*Valencia*», ori grăesc cu arhaice rotacisme și cuvinte cron-icărești, când nepoții lor salută printr'un «bonjur» și își agrăesc cu «*madamă*» vecinele. Ce contradicții acuză apoi declarațiile răspicate ale unor bărbați și ale flăcăilor, că socotesc «drept false tăte» (3) obiceiurile, toate «modelurile» ăstea vechi, (4) — într'un sat în care descântecurile și descântătorii se numără cu zecile și unde vrăjitoarele nu lipsesc — sau cunoștințele, destul de întinse, de astronomie și de geologie, pe care le au câțiva gospodari mai bătrâni, din Cornova, cu reli-giozitatea nestăvilă, cu ceremoniile și mai ales înmormântarea ei, mărturiile ale solidarității satului în reprezentările tradiționale despre viață și moarte.

Deosebirile ce intervin pe planurile economic și al organizației vieții sătești nu sunt mai puțin considerabile. Activitatea economică a Cornovei nu e, fără îndoială, cea a unei unități autarhe. Se produce acolo chiar foarte mult în vederea desfacerii pe piețele regiunii; prețul e socotit însă drept un rod al întâmplării, munca e începută totdeauna cu nădejdea ceasului bun, iar nu cu atitudinea cal-culată a producătorului, care evaluează încă dela început, după anume criterii, rentabilitatea activității pe care o desfășoară. Reglementarea prin normele etice și prescripțiile juridice, organizarea și conducerea satului se înfățișează la fel de contradictoriu. Cu toate că numeroase și complicate opiri li despart acolo, încă destul de vădit, pe cei veniți de curând de «răzeși», de băștinași, și pe țărani de mazili ori dvoreni, satul e smuls tot mai complet din vechile lui forme de organi-zare, de către statul modern, care nu le-a putut totuși înlocui în mod eficace, și se găsește în plină anarhie morală, juridică și administrativă.

Multiplicitatea aceasta proteică de fețe, datorită coexistenței în prezent, pe planul fiecărei valori, alături de ultima formă, a câtorva dintre înfățișările suc-cesive luate de manifestările vieții satului, vădește precipitarea ritmului fragmen-tului ultim al istoriei lui.

(1) Tița Schifos, 14 ani, dvoreancă, casa 244, f. F. Pașcanu A. G.

(2) Vasile Cujocaru, 62 ani, țaran, casa 106, f. H. H. Stahl.

(3) Toader Schifos, 30 ani, dvorean, casa 233, f. A. G.

(4) Constantin Mitică, 30 ani, dvorean, casa 242, f. A. G.

Datând obiectivările cu ajutorul unui recensământ anunțat al informațiilor privitoare la ele și situând apoi, cu toată aproximația pe care structura complexă a oricărei unități sociale, cu novatorii și întârziările ei, o impune, tipurile obținute la locul lor în trecut, aplicând adecvat tehnica de lucru descrisă a cercetărilor consacrate trecutului unității, conturăm cel puțin câteva aspecte ale istoriei Cornovei. Realizăm astfel și o deblocare a prezentului de supraviețuire, obținând icona exactă a trăsăturilor proprii exclusiv înfățișării ei actuale, punct de plecare în studierea orașenizării lui.

Icoanele cele mai vechi se numără, afată de una-două, ce ar a fi ajuns până la noi încă de și mai înainte, dela începutul veacului trecut, de pe când s'a ridicat biserica de lemn (1806). Atunci se așezase în sat «juvanul Gherasim», zugrav venit din Cotingeni să o împodobească, dela care a rămas Cornova și celelalte așezări din ținut pline de Maicile Domnului și de fețele de sfinți «răvuite» pe tablă de stejar, netezite și împrejmuite cu chenare înflorite de «unu Săpatoru», care a cioplit iconostazul bisericii vechi, tatăl unui moșneag din sat: Gheorghe Săpatoru, de care abia mai știu bătrânii de azi (1). O diată a Ilincăi, fiica lui Ion Scimarn, din anul 1824, August 15, care cuprinde mențiunea: «Gherasim zugrav am scris aceasta cu zisa numitei de sus» (transcrisă de d-nii Ing. Measnicoff și Zurescu și depusă în dosarul Cadruului istoric al cercetării satului Cornova) confirmă aceste informații. Mai târziu a rămas în sat, «după războiul cu Turcu», care trebuie să fi fost cel sfârșit prin pacea dela Adrianopole, un rus: Levitzki, dela care provin icoanele lucrate cu negru și alb pe oca, mai rigide și mai ortodoxe ca factură decât cele ale lui Gherasim, ținute într'un colorit viu și muanțat și concepute cu o vădită reminiscență a artei religioase apusene. Câteva zeci de ani în urmă un ginere al lui Levitzki, venit din gubernia Cherson: Timotei Cravenco (2), «crăscuia» și el în culori cărora vremea abia a putut să le potolească vechimea crudă, sfinți stângaci, văzuți cu ochin naturalist. Un număr destul de mare de icoane pe lemn par a fi pătruns în sat pe căi ce rămân să fie de abia determinate.

Din această vreme datează și câteva icoane îmbrăcate în metal. Mășterii cari le-au făcut acum 80—90 de ani, unii zugravind în trăsături de condein extrem de fine, cu grijă de miniaturist, fața și mâinile Maicii Domnului ori a chipeshului bătrân care-l înfățișează pe Dumnezeu-Tatăl și a tânărului straniu de pașnic Isus Christos, ceilalți imprimând fețelor subțiri de metal cele câteva contururi simple și arabescurile împodobitoare, nu au fost din sat. Rămâne să fie stabilit dacă erau călugări ai vreunora dintre mănăstirile regiunii, ori dacă erau târgoveți sau locuitorii vreunui alt sat, ai Condrăteștilor poate, de unde provine una frumoasă (3), ale

- (1) Ion Vascan, 55 ani, mazăl, casa 120, f. A. G.
Andrei Badiu, 71 ani, mazăl, casa 182 b. f. A. G.
Ion Ștefan Selbos, 47 ani, dvorean, 272, f. A. G.
(2) Andrei Badiu, f. A. G.
(3) La Zaharia Murafa, țaran, casa 228, f. A. G.

cărora intruchipări se răspândeau prin iconari călători, prin înzestrări ori alte în întâmplări.

Pe nesimțite, nu se poate preciza o dată hotărâtă, au început să fie aduse în sat, cam acum 50—60 de ani, icoane, zugrăvite încă pe lemn, a căror îmbrăcăminte nu mai era lucrată de mână. Iar, după un răstimp destul de scurt intrată sub această îmbrăcăminte litografii imprimate în câteva culori șterse. Icoane zugrăvite pe lemn nu s'au mai cumpărat de atunci; prețuirea sutului pare a fi trecut destul de hotărât de partea icoanelor cu îmbrăcăminte. Doi «lipoveni»: Arton și Radion, ce se urmează până aproape de zilele noastre în stăpânirea unei mici dughene cornovene, sunt și iconari de cei cari umblă cu «coropca» prin satele vecine (1).

În anii de prin jurul lui 1890 cumpărările s'au îndesit. Atunci s'a cumpărat cam a treia parte din toate icoanele ce se găsesc azi în sat. Iconari veniți din Chișinău și lipoveni de prin târgurile Basarabiei de miazănoapte aduceau — pe bani și grâne —, cei dintâi: unele de înfățișarea celor îmbrăcate în metal, intruchipate din cromolitografii și hârtie argintată sau aurită, tot mai depărtate de înfățișarea celor vechi; ceilalți: sfinți mai proști, de înfățișare mai arhaizantă, cromolitografii în nuanțe șipătoare de Odessa (casa Secenec), unele datate cu ani între 1895—1902, lipiți pe scândurele de brad în imitarea icoanelor pe lemn, întrecute de mult la Cornova, sau puși în «ramea cu sticlă» și împodobiți cu mici flori de hârtie verzi, roșii și albastre. Acum pătrund în sat și tablourile cu subiecte profane: țărani și țărești, bădărași și bețivi înfățișați ca în operele populare realizate de gravura germană și de pictura olandeză.

Cu prilejul sfințirii bisericii noi (1912), acești vânzători desfac un mare număr de cromolitografii de cele neîncadrate mai ales. Iar acum după război, pe lângă puține icoane venite dela Iași, se răspândește aceeași producție, însă cu inscripții în 8 limbi (franceză, germană, engleză, italiană, spaniolă, portugheză, croată și rusă), confecționate pare-se în Germania, — unele de factură bizantină-rusă, altele copii depărtate ale unor clișee ale artei Contrareforme — încadrate în cutii adânci, care nu mai au legătură cu icoanele îmbrăcate decât doar prin micile aplicații de tablă din coțuri, direct proporționale cu înălțimea prețului, răspândite în întreaga Basarabie de către cei 6 colportori ai iconarului Jusson din Soroca (2).

Lumea le cumpără într'una. Obiceiurile le cer aproape în toate împrejurările vieții. Trebuie să fie una la nuntă că «așa se cînveșe» (3), la mort «se pune pe masă», (4) trebuie să se dea una de pomână. Nu se lasă încăperea fără o icoană cel puțin, că «la noi așa-i moda, pui o icoană în tot locul» (5). Trebuie așezate în rântâni, duse în via, ca să nu le strice grindina. La toată lumea însă, și la cei cari nu vor să ia «amă pe nou stil ieșite icoane» (6), cele mai recent cumpărate stau în «casa mare»

- (1) Vasilița Boian, 62 ani, dvoreană, casa 239, f. A. G.
(2) Ion Trăistaru, de 26 ani, din Soroca, venit în ziua de 9 Iulie a. c. la Cornova cu un car de icoane și oglinzi, f. A. G.
(3) Eugenia Trofim, 23 ani, țărăncă-soție de mazăl, casa 234, f. A. G.
(4) Anica Dodon, 40 ani, mazălă, casa 52, f. A. G.
(5) Victoria Gane, 48 ani, mazălă, casa 256, f. A. G.
(6) Catilica Porcescu, 55 ani, mazălă, casa 143, f. A. G.

și în «ietac», iar cele mai vechi în «cuhne», în «căsoaie» și «poiata», în colibele dela vii și celelalte încăperi ale gospodăriei. De ce această ierarhizare? «D'apoi dă, fiindcă-i mai mititică, mai proastă, șade bine în cuhne; în casă avem, dragă Doamne, mai bune» (1). Ori, «apoi vezi că ele se zic că-s mai prostuțe, că lumea-i mai mândră acum» (2), sau «dacă-i veche nu-i pré, d'amu-i bună, fi de pe vremea de demult și de atâta» (3).

Intrebată de ce ține un sfânt Nicolaie zugrăvit pe lemn în cuhne, o țărancă crede de cuviință să se scuze amănunțit. «E din bătrâni, așa am apucat-o. Unia le duc pe la gii, le leapădă prin copaci, da mi-e mi-i jele. Las-o să șadă aci. Ce s'o mai lepăd! Ia, așa zic, să șadă într'un copac, să nu se prăpădească, se cheamă. Iacă, dacă o lepezi se risipește, se împrăstie. Da, acolo dacă o pui într'un copac șade» (4). De ce nu sunt ținute în casă? «Ei cum i omu. Dacă nu vrea s'o țină, o pune într'o streășină, într'un copac, ori altundeva. Se cheamă pentrucă-i bătrână, îmbătrânește» (5).

Când cineva trebuie să dea de pomană o icoană, ori trebuie să se arunce una într'o fântână, o ia totdeauna pe cea mai veche. Ca orice obiect material icoanele se învechesc și se ponosesc; mijlocul ales atunci pentru îndenărtarea lor e ca și firea omului care l-a ales. Multe din tablăile cioplite de Gheorghe Săpătoru mai zac pe streășina caselor, spălate de ploii, fără urmă din zugrăveala jupânului Gherasim (6). Alții preferă pusul în copac, «loc curat», sau aruncatul în fântână. O bătrână, de pildă, spune despre o Maică a Domnului a ei cu culorile întunecate: «dacă n'am vrut s'o dau să mi-o ucidă copiii într'un copac, am s'o pun într'o fântână să beau de pe ea» (7).

Orânduirea după data înfăptuirii simplifică și complexitatea multiplă a țesăturilor, dând totodată și posibilitatea de a urmări evoluția lor. Timpul e și în acest domeniu alături de gradul de dificultate tehnică, elementul diferențial al tipurilor de realizări, ce pot fi întâlnite azi. După informațiile obținute, Cornovei îi sunt cunoscute încă de acum 70—80 ani, limita până la care răzbăte în acest caz cercetătorul, alături de niște curioase covate «cu stropituri» (8), înodate ca acele persane, ambele tipuri actuale de țesături: «țolurile» și «cadrelurile» înguste și cu motive liniare amăsurat posibilităților oferite de războiul de țesut, și lăicerele și scoarțele, lucrate în cadre mobile, «cărângiile» ce îngăduiesc suprafețele mari și motivele complicate. Șirul țesăturilor lucrate în acest răstimp mărturisește o constanță aproape completă a țolurilor și o evoluție continuă a lăicerele și a

(1) Elisabeta Roșca, 41 ani, maziliță, casa 143, f. A. G.

(2) Nadia Mardari, 32 ani, maziliță, casa 242, f. A. G.

(3) Victoria Gane, f. A. G.

(4) și (5) Pedora Ciocărian, 45 ani, țărancă, casa 250, f. A. G.

(6) Una găsită pe un acoperiș și alta adusă de băiatul Cristofor Vascan se găsesc în muzeul Seminarului.

(7) Maria Pleșca, 76 ani, țărancă, casa 305, f. A. G.

(8) Leana Mihailovici, 58 ani, văduvă de dascăl, casa 93, f. M. F.

scoarțelor. Doar trecerea, începută în vremea bunicelor femeilor de azi, cam acum 70 ani, și desăvârșită acum 50, dela tehnica boitului cu huruani la cea cu culori de anilină, mai înfățișează o linie netă de demarcație care desparte lucrări înfăptuite mai ales în culorile spectrului, mai stinse încă dela început, de altele în care negrul, ce are precumpănirea, se întâlnește alături de un verde veninos, de diferite nuanțe de violet și de roșuri și rozuri numeroase.

Țesăturile vechi pe care le întâlnim la urmași neamurilor de dvoreni și mazili, fruntași acum 80 de ani, sunt de înfățișări deosebite. Unele reprezintă tipul covoarelor basarabene propriu zise: înfățișează plante așezate în gâstre cu tulpina înaltă. floarea sugerată dintr'un romb dințat înșirate pe chenar și răspândite de mijlocul presărat cu mici figuri simbolizând rămurele sau frunze (1). Ori, bizar încrângate, aduc cu vechile țesături oltenesti (2).

Altele dimpotrivă, tot atât de vechi, înfățișează mici scenete galante: tinere în crinolină așezate lângă un boschet sau balustradă însoțite uneori de unul sau mai mulți «cavalieri», împrejmuite de bogate ghirlande de flori și mărginite de buchete enorme ori chiar animale: papagali, câini de vânătoare, cai. O astfel de scoarță din garos a preotesei Zamă are, cu redarea ei nuanțată și fină, înfățișarea unui adevărat gobelin. Tot din această vreme datează, la cei mai puțin înstăriți, țolurile vrăstate și lăicerele mult mai simple: cu vrăste largi pe care se fugăresc mici diagonale de pătrățele.

Toate țesăturile se lucrau «unele după altele, cum se apucase din bătrâni» (3) sau se făceau «din gând» (4). «Izvoade, modele brodate pe pânză cu garos sau cu mărgele, n'aveau decât «hoierii» (5). Din când în când satul ajunge totuși în stăpânirea lor. Florile înfiripate în două trei culori extrem de stilizate dispuse în compoziții liniare, mânuite ca figurile geometrice devin mai numeroase. Aproximarea de prezent corespunde înlocuirii fundalului albastru «curichiu», verzui ori gălbui «nucariu» cu cel negru și adoptării în straturi cât mai largi a tehnicii țesutului în «cărângi». Penetrarea lentă a izvoadelor mai grele, a vasului, «vasonul», cu un buchet de mai multe flori care a urmat, firească în cadrul acestei tehnici în care complicarea era posibilă, pare însă a fi fost întreruptă desul de brusc la sfârșitul veacului trecut. A pătruns atunci în sat într'un interval destul de scurt un număr mare de modele de flori, animale și chiar mici scene în genul celor de pe ilustrate, pe hârtie milimetrică, asemănătoare celor ce se întrebuințau la confecționarea broderiilor cu puncte în cruce obișnuite încă din vremea Biedermeier-ului în decorația interioarelor micii burghezii germane și austriace. Chiar anume săpunuri cuprindeau în învelișul lor astfel de modele. Aproape toată lumea își face atunci covoare cu «dame», cu flori și cu animale redade naturalist. Țolurile și cadrelurile ajung a fi socotite drept un gen inferior. În anii următori s'a continuat în acest sens. Azi satul e plin de izvoade care se închiriază în mod

(1) Covor al lui Matache Roșca, f. A. G.

(2) Covor al Sofiei Boian, 60 ani, casa 205, f. A. G.

(3) Anica Vasile Jitaru, 40 ani, țărancă, f. M. F.

(4) și (5) Ana Boian, 47 ani, dvoreancă, f. M. F.

curent cu sure destul de mari. (O țărancă destul de saracă, Chilina T. Ungureanu, a plătit, de pildă, acum trei ani, 200 lei pentru folosirea unui izvod cu « 3 dame » f. M. F.) Cum scoarțele țesute cu astfel de motive găseseră oricând cumpărători, ele sunt socotite în Cornova mijloc de teaurizare, asemenea salbelor de galbeni din alte ținuturi, și au o importanță considerabilă în companierea zestrei. În casele cu fete de măritat toți pereții sunt înbrăcați cu țesături noi, pe când cele verbi au o soartă asemănătoare celei a icoanelor pe lemn. Fetele nu le mai vor, abia mai slujesc pentru acoperit lavițele în încăperile unde se locuiește. În cele bune nu se pun decât sub cele noi ca acestea să nu se strice. « De amîi îi vechi », ne spune o femeie destul de bătrână despre un foarte frumos covor cu « vazon » pe fond verde. « De amîi îi bătrănesc, nu șede ghine ca cum ar fi; îi poi desubt cum ar fi. Amîi-lacă-i desubt nu se prea vede » (1). Lucrul vechiu nu-l poți ține podoabă, ci cel mult ascuns în casa mare: « cum îi d'acî într-o cuhnă poți, dar parcă nu te îndrui, cum îi lucru bătrănesc, îl ții tot la curat. Omu bătrîn rămîne mai în urmă, așa-i și cu lucrurile, nu se prea arată așa » (2). Nu e deloc surprinzător astfel că aproape toate covoarele vechi au fost date de către săteni cu ușurință negustorilor cari au străbătut regiunea în câteva rînduri, strîngându-le.

În creștea privește arhitectura și mobila se pot determina iarăși câteva etape prin diversele tipuri temporale care coexistă. Ultima casă încheiată din bărne folosită încă de câteva generații încoace drept hambar de către un vechiu neam de dvorenî cu donă încăperi: cea din fund cu vatra fără horn cu fumul ieșind prin uroi, în egalaltă: tinda nepodită, era vorba să fie dărâmată în toamna aceasta. Așa clădau acum 100—120 de ani, când pădurea era aproape de sat, chiar și frîntașii. Cei mai săraci aveau pare-se niște bordee eliptice, de înfățișare izbelor tătarești, cu niște lorte acoperite cu « bîrdan », beșică de porc drept fereastră. O țărancă (3), căsătorită fără voină părinților ei, își clădise încă acum 50 ani un astfel de bordeu ale cărui geamuri, povestește ea, erau mîncate de câini aproape în fiecare iarnă. La această vreme mai toți locuitorii satului adoptaseră tipul casei cu prispă înălțată cu acoperiș de gîndrili și strășină susținută de stâlpi. Cam acum 40 ani începe să se generalizeze sub influența legii de asigurare a imobilelor rurale tipul rusesc al casei centrate în jurul cuptorului, cu dora încăperi mari, un ietac și o intrare, pe care îl realizează aproape toate casele din sat.

Din mobilierul destul de sumar constând numai din « divanuri », scînduri așezate în chip de laviță lângă pereți și acoperite de țesături, trebuie remarcate mai ales lazile de zestre, care au avut o evoluție interesantă. Scrinuri simple, chiar și la dvorenî, acum patru generații au devenit cam de 40—50 ani « sofce », un fel de sofale cu linii care au rigiditatea clasică a stilului împire prin aplicarea a două rezemătoare laterale și prin mărirea continuă a dimensiunilor.

Astrăzi « sofcele » sunt o mobilă curentă cumpărată dela tâmplarii târgurilor. Introducerea lor pare a se fi produs încă sub influența unor exemplare ca acela

(1) și (2) Victoria Ganeu, 48 ani, maziliță, casa 235, f. A. G.
(3) Maria Pleșca, 76 ani, țărancă, casa 305.

care se mai găsește la urmașii bătrînului Levitzki. Două dulapuri fiecare ca de 50 ani cu nuci pi-turi însoțite de texte hazlii sunt fără îndoială opera meșterilor artiști ai umuia dintre târgurile rusești care rămîne să fie determinat încă. Și în cazul mobilei o răspîndire mai largă s'a produs de abia acum 40 ani. De atunci au venit și farfurile în locul talgerelor de lemn și gcamurile.

Realizînd o datare similară pentru costum, reasezînd adică la vremea lor diversele croieli ce se poartă azi, și recurgînd în măsură largă la amintiri, obținem tabloul variației costumului în ultima sută de ani. Unii informatori adevărați încă pentru momente depărtate abia cu 40 ani de prezent, alții pentru date mai îndepărtate cu câteva decenii existența costumului sau cel puțin a unor piese din consumul moldovenesc. Un mazel, bătrîn de 115 ani, « când a luat Rusu întâiu la armată » (1874), mai purtă încă « o cămașă lungă ca pără așia (cam un cot dela pămînt), jos eră dălicată, vrăstată cam cît o palmă, cu la prosoape; iar o leancă lungă o purtă pără așia (gicze): se numea « anteru » și o lencuță mai scurtă care aveă înăneci » (1).

La femei, manele celor ce au azi 50 de ani povestesc că « pe vremuri țărancele se purtau cu cămăși de tort, pe care le coseau la poală și la gât cu roș și negru » și că « cele mai înstărite se învălătuiau în țol țesut » (2).

Și opinci au purtat doar cei cari au peste 60 de ani. Chiar și bătrînele de 80 de ani au avut în tinerețe « fuște crețe și cu poale largi (că eră materia ieftină), luate din tîrg (3). Abia se mai ține amintirea cămeșilor de bambac, pînă'n brău, cu poala, « stăncle » de căneapă. De când a ieșit « America », « pânză galbenă », de prin 1872—74, (4) făceau și poala din materie cumpărată. Tot acum 60—70 de ani se purtă însă în sat de către fetele și nevestele cîtorva « boieri » « fuște lungi, largi tare, puse pe sarmă »: (5) « cranalinele », prezente încă și ca înfățișare și ca nume în mintea bătrînurilor. Acești puțini au urmat în mare toate variațiile modei ultimilor 50 de ani: bătrînele de 65 de ani au purtat pe când erau fete mari « tuniuc corset, cu perini străne înnapoi » (6), erau cu « paie înnapoi... aveau greabăn femeile parcă erau o lăcuscă » (7), adică tocmai turmura anilor din jurul lui 1880 în Occident; fetele lor s'au purtat mai tîrziu cu rochii « cu coaste (halene) pe talie » (8), apoi cu fuște « crețe cu fîlbăralc și bufuri la mîneacă » (9), cu rochii cu « volănașe », iar acum 30 de ani umblau în toată gama hainelor « cu coadă se numără » (10), pe care le « ținea la coastă cu mîna » (11), și în slărșit nepoatele lor s'au îmbrăcat acum în urmă în

(1) Vasile Teodor Popa a Anicăi, mazel, 60 ani, casa 258, f. A. G.
(2) Victoria Ganeu Gligoraș Maziliță, 48 ani, casa 236, f. M. F.
(3) Maria Văzdnagă, 80 ani, țărancă, f. L. C.
(4) Maria Zama, 50 ani, preotescu, f. A. G.
(5) I. V. Roșca, 60 ani, mazel, f. A. G.
(6) Ana Scilfos, dvoreancă, 65 ani, casa 95, f. A. G.
(7) I. V. Roșca, f. A. G.
(8) Anica Tacu, țărancă, 63 ani, f. M. F.
(9) Ana Boian, 47 ani, f. M. F.
(10) Maria Cașăr, 40 ani, maziliță, f. M. F.
(11) Ion Chiriac, 54 ani, țăran, casa 227, f. A. G.

rochiile « mai sus de genunchi » (1) ale penultimului val al modei și azi în rochiile cu « clioș ». În decursul tuturor acestor ani marea mulțime a femeilor purtă, așa cum poartă și azi, haine largi jos și strânse în talie, un fel de medie a tuturor modelor dintre 1890 și 1915.

Fetele de acum se poartă, și țărancele și maziștele, sau vor cel puțin să se poarte, toate la modă. Hainele și le fac la croitori, cele de purtat în sat, cele de sărbătoare la Vlad sau, dacă vor să se deosebească, chiar la Chișinău, la Iași, ori la Bălți, ca preotesele sau învățătoarele. Chiar la Vlad, unde pe lângă cele vreo 15 croitorese mai sunt și 2 croitori exclusiv de haine femeiești, se coase după « cataloage », ultimele jurnale de modă. Vara aceasta unul dintre ei (2) confecționase, la câteva zile după sosirea ultimului număr din « La femme élégante » (No. 222), trei dintre modelele pe care le cuprindea pentru femei din satele regiunii. Iar de îndată ce se schimbă moda fetele mai bogate își vând hainele (3).

La bărbați croitul a variat prea puțin în intervalul cunoscut prin informații directe. După bunicii țărănilor bătrâni de azi, cari « umblau în țări și cămașă groasă » (4), a urmat un alt rând de oameni cu suman de lână și cu izmene sau cu pantaloni (5), iar acum 50 de ani toată lumea purtă « sălvari de aceea încrețiți și mîntene dela Căilărași (6), iar de atunci cu « o jachetă, o pereche de pantaloni din sucan, o tujurcă, un veston (7) s'au purtat până la tinereții de azi cari umblă toți « după modelul nou » cu haine făcute cel puțin la croitorii din Vlad « din catalog » (8). Frunțașii lor se supun modei tot atât de mult ca și fetele: « merge rîndul de haine un an de zile și se modifică, iese alt model și, dacă vreau să mă aleg, fac altu și acela-l port » (9). Fiește că și la bărbați, frunțașii vor fi suportat întrucâtva toate micile variații ale costumului masculin în ultimii 40-50 de ani, deși în mod mai slab pare-se, căci în amintirea tuturor întreaga această vreme e umplută de « surtucul cu poala dreaptă, crăpat înapoi » (10), că « bărbații nu s'o prea schimbat modelu » (11).

În privința muzicii și a dansului aflăm, când desfășurăm în timp trecutul comprimat în prezent, că bătrânii au apucat tarafurile compuse din cobză, scripcă și bas cari le cântau pe la mese « ceasornicul: cântare de ascultat numai » (12) sau « oper » « tot de ascultat » (13), iar la jocuri « bulgărească » sau « jocul mare »,

- (1) Maria Boian, 15 ani, f. E. C.
- (2) Pavel Iachtermann, Vlad, f. A. G.
- (3) Maria Boian, 15 ani, f. L. C.
- (4) Anica Selifos, 65 ani, dvoreancă, casa 95, f. A. G.
- (5) Ileana L. Cojocaru, 60 ani, țărăncă, casa f. E. C.
- (6) Părințele Zamă al Cornovei, 65 ani, f. A. G.
- (7) Emilian Strâmbel Petrovici, 47 ani, dvorean, casa 53, f. A. G.
- (8) Vladimir Vascan, 26 ani, maziș, casa 193, f. A. G.
- (9) Ion Porcescu, 28 ani, maziș, casa 187, f. A. G.
- (10) Vasile Cojocaru, 62 ani, țăran, casa 106, f. H. H. Stahl.
- (11) Ion Chiriac, f. A. G.
- (12) V. Cojocaru, 65 ani, țăran, f. H. H. Stahl.
- (13) I. V. Roșca, 62 ani, casa 109, maziș, maziș, f. A. G.

« chiriacu », ori jocurile repezi de bărbați: « kiperul », « sâsiacu », « căvărășelu » și « valișul », « poalica », « cadrelul » și « șaieru » la fel: cunoscute în întreg intervalul luminat de amintirea celor de azi. Conducătorul unei muzici din partea locului socotește de pildă « sârba, valțurile, polca, danțuri care o mers cu răzbuneei, cu Ștefan cel Mare » (1). În cei 30 ani de când au ieșit « trâmboanele », repertoriul s'a mai adăugit cu diferite dansuri noi, precum de pildă: « ruscoe japonskoie woina » ieșit la Rădeni la un joc în 1914 (2), care nu se mai joacă de după război.

Dintre aceste « jocuri moldovenești », cum le numesc bărbații și femeile în puterea vârstei, « nu bățeli », cum s'nt acum (3), se mai obișnuiesc doar « bulgărească », « sârba », « valișul », « poalica » și rar « șaieru ». Locul lor l-au luat în ultimii ani dansurile: « cimișul », « foxtronul », « donstep », « prodopest », « ciarleston », « care e d'amă la dispoziție, d'amă să știe în toată Basarabia: mergi trei înainte și faci o sărită: incontineste piciorul înainte » (4), « tango », « craioala », « alibaba », « ale-luia ». Cornova merge fără îndoială « cu danțurile aproape ca la oraș » (5). Și se « modifică » de pe an pe an. « Dacă, mă rog », explică unul dintre flăcăii cei mai văzuți ai satului, « se dă un bal în Rădeni, sau dacă se dă în Dereneu. Chiar țăran la sat cum să prindă el firma unui dans nou! Acolo vine fel de fel de lume, ca la un bal național, că nu e un bal familiar, ca aici la sat; și dacă se duce la un bal național este și lume mai cultă decât aici în sat. Apoi, el poate o prins firma danțului și când o vint o spus și la altă lume: uite firmă cum se joacă acum la oraș. Firma aiașta să fie prină, dacă-l vede că lăutarii îl cântă să ia sâmtul dela el și-l danțeară și-l spune și la alții și-l prind și ei dela dânsul » (6). Toată lumea le joacă și e mândră de asta. Un alt flăcău frunțaș, dansatorul cel mai bun al satului, declară cu mândrie: « Cât ca în Cornova s'o dat baluri interesante, nu s'o dat în tot raionu, în județu ista » (7).

Melodiile acestor dansuri alcătuiesc și partea cea mai importantă a repertoriului muzical al satului. Bătrânii au uitat aproape tot șirul de cântece păstorești ce se obișnuiau în tinerețea lor, pe când Cornova avea încă turme destule, iar dintre cei tineri puțini mai recad, când sunt singuri la drum ori la păscut vitele, în lungile și triste melopei ale cântecului autohton.

Icoana aceasta e particulară Cornovei căci, deși regăsim aproape aceleași tipuri de obiectivări artistice în satele împrejmuitoare, totuși chiar și o comparație sumară vâdește deosebiri destul de mari. Pe alocurea tipurile mai recente cornovene nu sunt reprezentate, în alte părți, dimpotrivă, ele intervin în forme mult mai accentuate.

- (1) Iovu, țigan din Chiliceni, f. A. G.
- (2) Dimitrie Chioreșcu, casa 232, 35 ani, f. A. G.
- (3) I. V. Roșca, 60 ani, maziș, f. A. G.
- (4) Toader Mititelu, 33 ani, casa 40, f. A. G.
- (5) Vladimir Vascan, f. A. G.
- (6) Ion Porcescu, 28 ani, maziș, casa 187, f. A. G.
- (7) Vladimir Vascan, f. A. G.

În Bularda, sat așezat la vreo 6 km. de Cornova, oamenii cu oarecare bună stare n'au în casă decât câteva țoluri sau lăicere simple din lână boită cu culori vegetale, pe când ceilalți n'au decât țoluri de cânepă, «de feștilă», cum se zice. Lăicere cu flori nu sunt; una singură «are cu floare, cu nu știu ce floare» (1). Ca icoane au cromolitografii aproape toate de tipul celor aduse în Cornova de lipoveni pe la 1900. Icoane zugrăvite pe lemn se găsesc proporțional mult mai multe decât la Cornova, deși «le-o îngropat că or fost din bătrâm tale de mult» (2). Mobila orășenească: «sofcele» și scrinurile nu se întâlnesc, iar costumele mult mai puțin la pas cu moda: cămașile de cânepă sunt frecvente, produsele de fabrică se întâlnesc chiar Duminica numai sub forma bluzelor bărbătești ieftine cumpărate gata sau a fustelor largi și a cămeselor strânse, la femei. În genere însă atât casele cât și îmbrăcămintea sunt mai tipice, mult mai puțin diferențiate decât la Cornova.

Hârbovățul care vine cam la 14 km. de Cornova e mult mai bogat, iar locuitorii mai preocupați de împodobirea gospodăriilor, de îngrijirea costumului lor. Lăicerele sunt numeioase și printre ele se întâlnesc frumuse potriviri de vrăste înguste negre, cafenii, pământii, galbene și gălbuie, marginite în motive geometrice mici, ori altele cu vrăste mai largi, care încep să fie întrerupte prin câteva flori mai mari, extrem de stilizate. Femeile râvnesc, ce e drept, la lăicere noi «cu dame, cu femei, cum sunt în alte sate», dar se zice că de abia una are vreo două. Ca icoane, în cele câteva gospodării, luate la întâmplare, care au fost cercetate, predomină cromolitografiile cu hârtie imitând îmbrăcămintea de metal. Mărunțișurile cumpărate la târg sunt mai numeroase decât la Bularda și mai arătoase, iar costumele ceva mai îngrijite, deși nu e nici el la curent cu moda.

La Năpădeni, dimpotrivă, la 1 km. de Cornova, casele cam nefrigijite sunt mari și cu încăperi multe, și acoperite cu tablă sau țiglă au balcoane cu balustrade de grilaj. Mobila e orășenească, pereții plini de fotografii și scurte imense cu motive complicate: flori nenumărate, câini și câprioare, «dame și cavaleri». Iar pe anume ulițe se plimbă Duminica multă lume îmbrăcată orășenește: tineri rași, cu fular și ghete, fete cu bască și impermeabil și baine la mână.

În primele două din aceste sate, reprezentative fiecare pentru câte unul dintre tipurile de așezări ale regiunii, procesul de orășenizare este mult mai puțin înaintat decât la Cornova ori la Năpădeni, iar viața satului mult mai omogenă. Bularda e un sat boeresc locuit exclusiv de țărani desrobiiți și improprietățiți prin reforma Țărului Alexandru II-lea, cari stăpânesc în medie o desiatină de pământ și cel mult $2\frac{1}{2}$, când sunt «cau razeși» (3). Hârbovățul e sat mănăstiresc de țărani improprietățiți după 1878 cu media 1.5--2.5 desiatine și cu 6 la cel mai bogat. Iar Năpădenii și Cornova sunt așezări mazilești, cea dintâi populată aproape exclusiv cu gospodari cari stăpânesc în medie cam 10 desiatine, dintre care o bună parte

(1) Gheorghe Bosunceanu, 29 ani, Bularda, f. A. G.

(2) Iova Kotor, 29 ani, Bularda, f. A. G.

(3) Gheorghe Bosunceanu, Bularda, despre Miliu Danutriu, f. A. G.

acoperite cu vîi. Într'a doua (1) numărul maziilor e egalat aproape de cel al țăranilor, media e cam $4\frac{1}{2}$ desiatine de gospodărie, cu toate că țărani de obicei n'au mai mult de trei desiatine.

III

Abia jaloanele obținute astfel asupra trecutului Cornovei, prin întocmirea tabloului variațiilor tipice ale unora dintre obiectivările artistice, care, puse alături de rezultatele atinse de cercetările consacrate înfăptuirilor trecute ale vieții satului pe planul celorlalte manifestări ale vieții omenești, îngăduiesc re-tălmăcirea cât de sumară a înfățișării ei la câteva momente ale trecutului, fac posibilă desprinderea feliei, din procesul social al ființării ei, ce este procesul de orășenizare.

Cecace urmează să fie înfăptuit, odată atins acest punct al cercetării, capăt al pregătirilor, e redarea procesului de orășenizare a Cornovei, lăsând să se desfașoare, din nou, în gând, tot cursul lui. Cunoașterea până în amănunțimi a înfățișării ei actuale, rod al trecutului, îi îngăduie cercetătorului să atribuiească întâmplărilor și formelor trecute cunoscut, sensul și virtualitățile immanente lor pe când erau încă în stare născândă, pe care o reclamă această întreprindere.

La mijlocul veacului trecut la Cornova nimic nu avea preț: «pânea eră tare ieftină... și vitele toate ieftine» (2). Cum mai eră și muoca grea, nu se cultivau grâne decât câte trebuiau de hrană; moșia satului (3), ce slujea mai mult de pășune, sedea nedestelată și în bună parte acoperită de păduri. Încă în anul când a venit în sat părintele Zamă (1887), abia «să fi fost 100 desiatine atate; erau păduri de stăjări, schini, ulmi, asă dă dese încât nu te puteai vîi nici cu sufletu» (4).

Oamenii prăseau vite, că «înainte vreme din vite scoteau hani; oi, vite albe, asta le eră ocupația» (5), și le nașteau la șes ori le slobozeau în pădurile, ce coborau până la marginea satului. Așă li zice încă și azi unui drum ce iese din sat: «cărarea porcului».

Satul mai eră puternic prins în viața lui seculară de comunitate antară, cu pământurile stăpânite într-o devalmășie aproape absolută, pe care cercetările consacrate vechii sale forme de organizație, au reușit să o reconstituie în liniile ei mari, mulțumită urmelor lăuate de ea în împărțeala moșiei și a vetrei satului, a căror semnificație mai e cunoscută și azi de vreo doi bătrâni. Abia începuse să devină sensibilă puterea de absorbire a târgului mare cel mai apropiat: Odesa. Mazili aproape toți, cu scutiri multe și «daturi la stat» puține, nesupărați de boieri ca țărani, Cornovenii scoteau cu prisosință din vânzarea câtorva vite puținii bani

(1) Repartizarea pe clase sociale a locuitorilor Cornovei este următoarea: Mazili 40%, țărani 41,8% divorț și urmași ai neamului Boian 97%, alte categorii 8,5% (prelucrare a lucrărilor statistice, făcute de d. n. Cămin și ing. Meșnicoff).

(2) Părintele Zamă al Cornovei (65 ani), căruia li datorăm o mulțime de informații bogate și vîi asupra ultimilor 40-50 de ani ai satului, f. A. G.

(3) Suprafața totală a moșiei satului e de aproximativ 2000 ha, adică vreo 2500 de desiatine, f. Mitrea Vuleșescu.

(4) și (5) Părintele Zamă, f. A. G.

ce începuseră să le trebuiască. N'aveau într'adevăr cum își trece vremea altminteri. O bună parte din an, decât șezând prin cele vreo cinci crâșme răzășești. Doar câțiva mai întreprinzători cari se lăcomeau la pământul obștenilor lor ori umblau la târguri, la «Adess», Odessa depărtată cale de o lună, cu vite, cum se știe despre Bozieni (1) sau cu lemne ca Samson Stavarache (2), câștigau mult și trăiau o viață mai îmbelșugată prin care întreceau chiar și cele câteva neamuri dvorenești ce dețineau treapta de mai sus în ierarhia satului.

Își clădeau case de înfățișarea celor din târguri, cu horn și cuptor mare care să încălzească toate încăperile, pe care le mobilau cu lucruri cumpărate cu prilejul drumurilor lor: dulapuri și scrinuri zugrăvite, scaune și mese înalte. Aduceau vâltuci întregi de stofa și haine croite orășenește. Iar femeile lor aveau cum lucra cu mai multă grijă scoarțele pe care le țesau ori puteau să-și închirieze îndemânarea țesătoarelor celor mai dibace.

Celalți aveau casele mici, cu două încăperi și cu urloiu; icoanele zugrăvite pe lemn de pe pereții lor erau rareori îmbrăcate în metal, țesăturile de pe divanurile lor mai aveau vârstă decât lăcări decorative geometrice sau florale. Iar gospodăriile celor câteva neamuri de țărani erau și mai săracioase, cu bordeiele lor, unele încă de înfățișare tătarească, cu țesături puține și mai simple.

Se răspândesc străiele târgovețești; femeile au început a-și face mai degrabă, unele, bărbații mai încet. Trecerea aceasta s'a produs pe nesimțite. Pe la 1870 trebuia însă ca un mazăl să fie mai mult decât bătrân ca să se poarte încă pe de a'ntregul în costumele tradiționale, iar la femei abia despre țărancă mai avem vesti care să le arate îmbrăcate astfel la această vreme. În cantități mai mari pânzele și stoffele întrebuițate pentru confecționarea îmbrăcăminții feminine și hainele bărbățești gata făcute, vor fi pătruns în Cornova mai ales prin Chișinău, cu care se pare că legăturile economice au ajuns mult mai intense atunci, când în primii ani după legarea lui cu rețeaua de căi ferate ale Rusiei, era încă unicul centru colector al produselor basarabene și când Cornova îl socotea piața ei de aprovizionare pentru destul de puține produse orășenești ce întrebuițau, și prin Călărași, târg boieresc care începea «să se întemeieze mai tare» (3), de când drumul de fier Chișinău-Iasi, construit între 1870—73, trecea pe lângă el.

Pe la 1880 influența orășenească găsește un nou chip de aplicare. Dintr'unele familii de mazăli îmbogățite ices, într'alte intră preoți și dascăli cari, cum Seminarile și Școlile de cântăreți se rusificaseră (4), iar inserarea clerului în cîrmurile administrative devenise efectivă, își aservesc complet averea și prestigiul orășenescului. Și unii și alții vor să se diferențieze de straturile sociale inferioare și să-și sublinieze solidaritatea cu egali lor, orășeni cei mai mulți, printr-o continuă trăire în ritmul orașului în care și-au lăsat școala. E firesc astfel ca

(1) Victoria Gligoră, născ. Boian, mazăliță, 48 ani, f. M. P.

(2) Ion Ștefan Șchifos, 47 ani, dvorean, A. G.

(3) Păr Zamă, I. A. G.

(4) Limba moldovenească a fost suprimată complet în seminar la 1867 de mitropolitul Socolov. Asupra etapelor rusificării clerului Dr. P. Cazacu: Moldova dintre Prut și Nistru 1812—1918 pag. 124 și 139.

soțiile lor să poarte crinolinelor sau tunura la modă acolo, ca la petrecerile copiilor lor să se danseze ceea ce se dansa acolo, ca locuința lor să năzuiască a fi mobilată și împolobită ca cele ale egalilor lor. Funcționămăntul centrelor urbane rusești, la fel stratificat, se ținea însă par-se, la pas sau voia chiar să concureze capitala. Satul cel mai mic era legat astfel, prin intermediul Petersburgului sau al Moscovei, care la rândul lor concureau marile centre europene, din Occident. Cu toate că părintele Zamă, reprezentantul în Cornova al acestei generații preoțești, este unul dintre dubovnicii extremi de strâns legați de «poporul» lor, preocupat mai mult de ceea ce poate înfăptui în sat decât de năzuința de a egala orașul, nu trebuie să pierdem din vedere însemnătatea acestui factor în schimbarea înfățișării satului. Scoarțele și casa părintelui jalonează într'un anume chip năzuințele, iar explicațiile prin care i-a îndrumat să folosească unele îmbunătățiri ale muncii agricole, înlocuind pe anume porțiuni tradiționalul cu elemente noi, l-au obișnuit treptat și imperceptibil să accepte nouătea și la planul reprezentărilor. Importanța mare a acestui factor se datorește în bună parte legăturilor intensate (1), care în genele contribuiesc foarte mult la plămădirea înfățișării fiecărui sat. Dansurile, de pildă, au pătruns în Cornova exclusiv prin satele vecine.

Transformarea neîncetată a satului, rezultată din însumarea consecințelor unui mare număr de fapte individuale se accelerează considerabil în jurul anului 1890. Sub presiunea cererii tot mai mari a produselor agricole de către negustorii din Călărași, cari începuseră să-și stabilească relații tot mai întinse prin Rusia, și vitele și grânele au ajuns «să se întrebă». «Când eram copil, povestește părintele Zamă, o vacă făcea 3—4—5 carboave, pe urmă pe când eram preot făcea 30; când eram copil o oaie: 50 de capeici, apoi 2—3 carboave». Tentați de câștig oamenii cultivară tot mai multe grâne, căci aduceau mai mult decât vitele, desteleniră ogoarele, începură a rupe din păduri. De când s'au răspândit plugurile de fier (întâiul a fost adus de păr. Zamă în jurul anului 1890), ce ușuran munca, arăturile s'au înmulțit. Răzeșii și-au împărțit și ultimele trupuri de moșie rămase devălmășe. În decurs de 15 ani fața satului s'a schimbat cu totul: crâșmele dispăruseră și din moșia Cornovei abia a 4-a parte mai rămăsese împădurită. Satul destul de omogen până acum, se diferențiază rapid. Fiecare desintină în plus din pământul proaspăt dă rod îmbelșugat producând o sumă considerabilă. Țăranii, cari de când fuseseră desrobiiți și împroprietăriți prin reforma înmăratului Alexandru II, atinseseră un nivel de viață nu cu mult inferior celui al mazărilor, au rămas mai în urmă cu cele câteva desiatine ce le reveniseră din nadelul primit de către părinților, cu toate că și ei câștigau frumos.

Se ridicase cu încetul chiar și Vladul (Valea lui Vlad, jud. Bălți, așezat la 8 km. de Cornova), o colonie agricolă evreiască la depărtare de 16 km. de gară, care

(1) Repartizați după locul nașterii cei 1604 locuitori ai Cornovei sunt: 84% localnici, 0,1% din cele două sate vecine (1—3 km.), 5,6% din satele într-o rază de 10 km., 1,6% din alte localități (Statistica dela 1 Iulie 1932 a cercetării prelucrată de d-nii Measnicoff și Cressin).

în jurul anului 1885 «era, Doamne ferește, era v'o câteva case cu stof și cu niște jădani răpănoși», ce «deodată se ocupă și cu agricultura și cu negustoria», vânzând «liniele și lamăuări; asta le era principala negustorie» (1). Cum era cu mult mai aproape de Cornova decât Călărași, deveni centrul ei de aprovizionare. Zeci de negustori ofereau pânze, stoffe, măriuri de băcanie și chiar și izvoade de scoarțe; meșteșugari, tot mai mulți, așteptau lumea tot mai plină de bănet ca s'o îmbrace s'o încălze, să-i facă mobile cum aveau cei bogați.

Fauna acestei regiuni mănoase se răspândi; o străbătură tot mai mulți negustori ambulauți. Iar din ținuturile țărănești mai sărace venia nevoiași să găsească de lucru și să se acționeze. Circulația dinăuntrul Rusiei se orientează și ea înspre aceste ținuturi unde oamenii au pământ mai mult decât pot să lucreze. Unsprezece familii de Ucrainieni și Polonezi vin să se așeze în Cornova aducând cu ele măturile unor culturi străine, ades destul de apropiate de țările Occidentului, ca «sofca» bătrânului Cravenco, care s'ar putea să fi determinat în bună parte introducerea acestei mobile în sat, ori gobelinul lui, răvnit ca model pentru țesături. Doar cele câteva familii de Germani, cari trăiesc complet izolați, exercită o influență redusă, datorită contactului puțin susținut pe care-l au cu oamenii din sat.

Atunci, pe la 1900, e vremea când se înmulțesc curțile cu două case și când se umplu mai toți pereții cu lăcări și scoarțe ce înfățișau «dame», câini și flori, cu cromolitografiile aduse de negustori, atunci s'au ivit în sat garafile, ceșcuțele și celelalte obiecte de sticlă și porcelan ce se găsesc prin case, alături de fotografii și ilustratele colorate. E vremea când toți se îmbracă bine și când satul își înalță biserică nouă de piatră.

Pământul adoptării în măsură tot mai largă a unor culturi speciale, a viței de vie și a florii soarelui, mărește și mai mult bună starea Cornovenilor, cari nu spun despre această vreme decât că: «Dumnezeu ne-a dat mult și ne-am deprins frumos» (2).

După războiu, care se pare că nu e decât o întrerupere, căci în anii de după 1920 grâul și fructele se vîndeau bine și gospodarii câștigau toamnă de toamnă câteva zeci de mii de lei, s'au ivit înoriri numeroase. Sub administrația rusă, Cornova și-a plătit până la urmă impozitul prin cîșuire, așa cum prevedea vechea ei organizare; eră cărmuită de căpitani și staroștii ei și dintre flacăi nu erau luați la armată decât cei câțiva asupra cărora cădea sorțul. Iar școala bisericească nu eră obligatorie, și chiar cei cari o urmau nu învățau altceva decât ce le trebuia ca să poată ceti și înțelege Sfânta Scriptură, și la judecări rar ajunseser vreunul să se ducă. În România li se cerea o participare la viața obștească mult mai activă: școala devenise obligatorie, la armată li lua pe aproape toți tinerii.

Obisnuită încă de mult cu înoririle, Cornova a primit formele și gândurile pe care cei umbrați prin lume cu prilejul războiului și flăcăii întorși la vatră din orașele în care își făcuseră milităria, le aduceau cu ei.

(1) Păr. Zornă, f. A. G.

(2) Gheorghe Popescu, 63 ani, mazăl, casa 315, f. A. G.

E vremea când tineretul a ajuns sensibil chiar la fluctuațiile anuale ale monei. Cum pământul aducea venit mare, lumea putea cheltui cu costumele chiar mai mult decât înainte de războiu. «La noi un gospodăru dacă o are până la 5 băieți, îi trebuie până la 30 de mii de lei să facă ciubote, cimboacă, galosi, paliton, subă» (1). Lucru firesc, căci: «ca cum s'ar zice, însărcinarea unui cavaler, își cere multe» (2). Pentru a fi cât de cât la pas cu ei țărani cheltuesc pe îmbrăcăminte o colă cu mult mai mare a veniturilor lor.

Casele se măresc treptat și au toate ferestre de sticlă, iar la cei cu bună stare covoaarele lucrate după izvoadele naturaliste, se înmulțesc, pe când țărani tot mai săraci din cauza îmbucătățirii treptate a pământului, ca să nu rămână mai pre jos, au ajuns să-și împodobească pereții cu pagini din «Realitatea ilustrată», din jurnalele de modă sau chiar cu simple pagini de reclamă din magazinele germane, pe care negustorii din sat le vînd de 4 ani ca podobe, deși le cumpără drept hârtie de învelit (3).

În răstimp Vladul a ajuns să aibă patru străzi, de unde nu avuseseră cincizeci de ani în urmă decât două, și peste două sute de gospodării față de cele patruzeci de pe acea vreme (4). Nu mai e o casă acolo în care să nu fie un meșteșugar sau un negustor; de cele în care se află câte patru sunt multe.

Limba satului, în care formele cronicărești se amestecaseră cu termeni rusești aduși de cei cari fuseseră «moscali», a suferit și ea o schimbare temeinică: cuvintele, cele mai multe de înfășisare suburbana, venite cu flăcăii cari și-au făcut armata în Vechiul Regat, s'au răspândit mult chiar și între femei, bătrâni și copii.

Recolta slabă a anilor din urmă și scăderea sensibilă a prețului produselor agricole, neînsoțită de una similară a celui al produselor manufacturate, i-a pus pe Cornoveni în imposibilitate de a-și satisface toate trebuințele lor. Reacțiunea satului dovedește, cum nu se poate mai bine, înrădăcinarea profundă a formelor noi; doar câțiva bătrâni cer micșorarea cheltuelilor cu îmbrăcăminte, ceilalți se revoltă. «Luce să fac? Să umblu cu opinci de porc? Dacă nuncesc până mă omor sa umblu ca un nebun!» (5). Se cumpără și acum chiar pe datorie; cei ce nu pot obține credite, umblă în trențele hainelor lor orașenești.

În afara costumului, a dansurilor și a cântecelor, care sunt pe de-a-ntregul orașenești, ce e drept, spre supărarea multora din oamenii în vîrstă, cari deplîng «portul național delicat» (6), hainele lungi, croite orașenești, fără îndoieli, și «jocurile bătrânești»: «valița», «șaieru» sau «palica», satul nu e prea vizibil schimbat în înfășisarea lui totală exterioară. Procesul de înlocuire a vechilor reprezentări și obiectivări pe planul valorii științifice, religioase, economice, etc. a limbii, deși intens, se produce printr-o desprindere lentă de care nici chiar cei în care se produce nu-și dau seamă decât când e de mult împlinită. Desigur însă, cu moartea

(1) Nicăudru Vascan, 51 ani, mazăl, casa 67, f. H. H. Stahl, M. P.

(2) Ion Porcescu, 29 ani, mazăl, casa 187, f. A. G.

(3) Hună Weissmann, negustor în Cornova 28 ani f. A. G.

(4) Haim Friedmann, 68 ani, bolovan din Vlad, f. A. G.

(5) Nicăudru Vascan, 51 ani, mazăl, casa 67, f. H. H. Stahl, M. Pop. și A. G.

(6) I. V. Roșca, f. A. G.

bătrânilor de azi și dispariția presiunii sociale exercitate de ei, pe cât de puțin observabilă pe atât de eficace, înfățișarea satului se va schimba în chip simțitor.

Această situație a tipurilor temporale de obiectivări artistice, existente în Cornova actuală, în cadrul unora dintre relațiile cele mai însemnate care le legau de înfățișarea pe care satul o avea concomitent pe celelalte planuri ale vieții sociale, nu realizează de fapt decât o desprindere a făgașelor pe care s'a produs penetrarea formelor citadine.

Înțelegerea deplină a procesului de orașenizare a satului nu o obținem însă astfel. Micșorarea neîncetată a distanței sociale care despărțea Cornova de civilizația Occidentului în decursul ultimilor 80 de ani, prin mijlocirea întâi a Odesei, apoi a Chișinăului și în sfârșit a Călărașilor și Vladului, e hotărâtoare, fără îndoială, pentru deslășurarea lui. Bunăstarea, care a făcut posibilă introducerea anumitor forme orașenești, e determinată doar de imboldul și puțința de a utiliza suprafețele mari de pământ ale satului, date prin cererea produselor agricole și prin răspândirea uneltelor, ce i-a urmat acestei ofensive a orașelor.

Lămurirea înfățișării particulare a suprapunerii de forme urbane, a răspândirii ei inegale pe planurile vieții sociale, în Cornova și în cele câteva așezări maziilești din regiune, pare a nu ne o putea da însă decât structura sufletească a oamenilor de acolo, așa cum o putem întâi din fapte și din vorbe.

Care e pricina orașenizării hotărâte și complete a costumului, a dansurilor și a muzicii, pe când în cazul celorlalte obiectivări: a icoanelor și a țesăturilor, de pildă, schimbările par a proveni mai mult din presiuni externe, datorindu-se faptului că nu se mai ofereau tipurile vechi sau că deveniseră mult mai accesibile mijloacele pentru înfăptuirea unor tipuri noi (izvoade naturaliste, puțința de a adopta tehnica mai costisitoare a «carângilor») ? Exteriorizarea vieții religioase, de pildă, apar aproape neschimbate, iar numărul descântecelor și răspândirea vrăjilor e mult mai mare decât în alte sate de înfățișare mult mai bătrânească. Are loc, fără îndoială, o selectare a formelor oferite de oraș după utilitatea pe care o prezintă pentru soluționarea problemelor vieții satului.

Criteriul este limpede exprimat în părțile despre cinematograf ale unuia dintre tinerii pe cari i-am citat ades: «la cimitograf vezi fel de fel de frumuseți. Ei, știu ca la cimitograf! Inșă, le-am avut la vederi; acum avem altele în gând. Ți-o spune: ai fost seara la cimitograf, le-ai privit; mâine nu le ții. Pe urmă, ieșit, toate o trecut. Nu ne sunt de nici un folos aci la țară» (1). Găsește firesc că nu mai știe povesti lucrurile pe care le-a văzut: «acelea, o trecut timp și le-am uitat. Care este un lucru care ne folosim îl ținem minte, care este un lucru ca cimitograful, ce am eu să însemn firma!» (2). Cel ce spune acestea e totuși cel care explică modul în care intră în sat dansurile noi prin ținerea în minte a «firmei». Pentru Cornova nu interesează decât dansurile croiale hainelor și mobila caselor.

Concluzia, întărită de comparația cu așezările vecine, la care ajunge cel ce a încercat a se transpune în viața locuitorilor Cornovei, pentru a trăi formula

(1) și (2) Ion Porcescu, f. A. G.

după care e centrată, e că marea temă a satului pare a fi ierarhizarea locuitorilor lui pe stări sociale deosebite. Cei sus-puși vor, și li se pare că trebuie, să se deosebească de inferiorii lor, aceștia dimpotrivă năzuiesc să steargă diferențele trăind într-o continuă ofensivă. Așa se pare că și-au stat față în față maziile cu dvorenii, acum 40—50 de ani, când aceștia încă nu decăzuseră, așa luptă acum, clipă de clipă, țărani cu maziile, cărora li s'a alăturat dvorenii.

Viața întreagă a Cornovei stă sub semnul concurenței: membrii fiecărei stări sociale, cari se simt neîncetat solidari în ofensiva sau defensivă lor, se întrec între ei. Tocmai ca un corolar al acestui individualism acut, se simt însă campioni ai satului întreg, devenind niște simpli reprezentanți ai obștiei, de îndată ce l-au părăsit sau se găsesc în fața unui străin. E firesc astfel ca țărani din regiunile învecinate să nici nu resimtă deosebirile dintre ei. Vorbesec de «șei din Cornova», nu numai de maziile sau dvorenii de acolo. Iată, de pildă, părerea unui țaran din șeul Bălților asupra lor: «mai fudul ei: cu ochinci acolo nu umblă, da la noi umblă. Oameni dălicați... care când stă cu mine de vorbă, șade cu mâinile în zold. Aștia's maziile, oamenii deosebiți, se poartă curat ca la oraș» (1). Afirmatia aceasta e întărită de faptele lingvistice Cornovene. Îndepărtarea destul de radicală a cuvintelor rusești și întrebuintarea foarte frecventă chiar și în locul cuvintelor «moldovenești» a echivalentului muntean, oltean sau literar e datorită de cele mai adeseori voinței de a nu rămâne în urma celorlalți și de a nu ajunge în situația înjositoare de a nu fi înțeles de vreun străin.

Chiar Cornovenii au aprehensiunea acestei situații. «Țărani, ei cât mai mult vreau să fie și ei, să fie nărăvneți, să fie în rând cu ceilalți; ei se mână unii pe alții, așa că aiși contra merge unu cu altu. Sunt de cei cari se bagă» (2). Sau, iată explicația dată de o țărăncă, soție de mazi, faptului că ține un covor vechiu cu cruculițe pe fundal gălbui în cuhne: «ei dacă-i uft; nu-i după cum i lumea de azi. Suntem maziile, trebuie să te ții toți ca unul. Iși scoate unul un ochiu trebuie și ăstia alții acu să-l scoată» (3).

Începutul de neluare în seamă a distanțelor sociale tradiționale dintre membrii deosebitelor stări sociale (4), respectate timp de veacuri ca ceva în firea lucrurilor, așa cum le acceptă pe deplin, și astăzi, țărani bătrâni, ce s'a produs prin egalarea și întrecerea nivelului de viață al dvorenilor respectiv al maziilor de către îmbogății epocii începutului intrării în ritmul comerțului mondial și a înlocuirii complete a proprietății devălmășe cu cea individuală, a atras după sine o întrecere aprigă pe planul îmbrăcămintii și în genere pe cel al tuturor aspectelor sărbătorești ale vieții rurale. Îmbogățirea progresivă a întregului sat a făcut însă ca părtașii tuturor stărilor să accepte aceste planuri drept teren de bătaie în lupta dusă, de unii: pentru egalarea sus-pusului, de ceilalți: pentru înfăptuirea

(1) Vasile Borohă, 53 ani, țaran din com. Chișcăreni, la băieții din Vlad, f. A. G.

(2) Ștefan Corcodel, 48 ani, fiu de dascăl, casa 48, f. A. G.

(3) Elena Roșca, 53 ani, casa 143, f. A. G.

(4) Distanțele sociale dintre diferitele stări ale Cornovei se găsesc cercetate în studiul consacrat acestei probleme al d-lui Traian Herseni în numărul de față al *Arhivei*.

stîrbirilor aduse întăietății lor. Astfel orice înnoire se difuză în decursul unui interval tot mai scurt din treaptă în treaptă pe întreaga lungime a scării sociale. Așa s'a întâmplat cu costumul. La fel cu dansurile sau cântecele, al căror mecanism de propagare l'am redat mai sus prin cuvintele unui «cavaler». De îndată ce cei câțiva fruntași umblăți prin oraș vor fi organizat baluri cu jocuri de acolo, ceilalți vor fi ființ să nu rămână în urmă. Și la țesături, deși, dată fiind funcțiunea lor particulară, e tot atât de decisiv numărul și mărimea, procesul s'a produs în mod similar: s'au copiat, de cele mai multe ori în mod stângaci, covoarele celor bogați și dela o vreme motivele acestea au fost luate după izvoadele, mult mai rigid naturaliste, furnizate de târguri. În ceea ce privește iovanale, mobila, casa, presiunea colectivității a atribuit ultimelor produse calitatea de mai bune.

În rîndul întâiu al acestei neîncetate lupte se găsesc totdeauna cei tineri. Fiecare dintre cele vreo patru rînduri de oameni cari au săvârșit faptele individuale de înnoire a fost la vremea lui novator, deși, față de cele care i-au urmat, pare tradiționalist (1).

Azi costumul orășenesc a ajuns să fie conceput chiar și de către maziile destul de bătrâni, oarecum o prerogativă a stării lor și a celei a dvorenilor împotriva țărănilor. Căci, «când a zis Domnul nostru Ștefan cel Mare că suntem maziile, a spus că suntem maziile că nu mai vrea să umblăm cu opinci» (2). Pentru ei înnoirile sunt încă mijloace într-o luptă. Dimpotrivă la cei tineri. Cu o conștiință prea puțin împedată de origini proeminente lor, ei le socotesc scopuri ultime. Valoarea supremă pentru ei nu mai e *noblesse istorică*, ci «*modificarea*», «*civilizația*». Ei văd calitatea lor principală în faptul că «sunt mai deștepti, mai culti, mai modificați la haine și la dansuri» (3). «O fost o serie de băieți în 1918, care o plecat în armată, o plecat noapte băieți slabi și apoi alte serii de băieți mai inteligenți și s'o civilizat mai bine. Că, noi tinerii am prins și am povestit» (4). Datorită lor «cât ca în Cornova s'o dat baluri interesante, nu s'o dat în tot raionu ista, în tot județu ista» (5). În loc de a îndreptăți prin maziile îmbrăcăminte orășenească a cuiu ca bătrânii, ei atribuiesc, dimpotrivă, maziile după port: «Dădună una-s maziile. Is țărani; că ei, obiceiul lor e țărănesc» spune un flăcău despre un neam de

(1) Redăm un fragment al unei fișe privitoare la lăuna din biserică dela Năpădeni, unde fenomenul, datorită proporției mai mari de maziile și bogăției mai mari, e mult mai accentuat, cu prilejul unei slujbe solemne (Cerc spiritual: 20 Sept. 1931). «Bărbății, cari sunt îmbrăcați toți în haine de croiește orășenească nouă, aparțin la două grupuri ce pot fi deosebite destul de net: unul cel al bătrânilor și al gospodariilor așezate, toți cu bărbi, cu capetele cărunte fără pieptenătură, cari fac mătâni multe și amerite și ingenuuchiază supuși punând cel mult o batistă sub genunchi — celalt, cel al celor puțin la treizeci de ani, rasi și frezați, cu mătâni mai grăbite și adese distrase, aplecați într'un genunchiu sau rămânând la picioare când cel dintâi ingenuuchiază» A. G. L. Străilele orășenești, demodate azi, ale bătrânilor, redingeta chiar a unuia, se vor fi deosebit totuși mult de cele ale înaintașilor lor.

(2) Nicandru Vascan, 51 ani, mazi, casa 67, f. H. H. Stahl, M. Pop și A. G.

(3) Ion Porcescu, f. A. G.

(4) și (5) Vladimir Vascan, f. A. G.

maziile scăpătați, cari se îmbracă prost, iar prietenul lui, care asistă, rectifică în termenii acestia: «da, da miziica lor e maziilească» (1).

Pe lângă această treptată autonomizare a forțelor orășenești pe planul costumului, al dansului, al «purtărilor», e în curs mai ales dela războiu încoace, prin școală și armată un proces prin care se zămislește un nou fel de a valorifica, de a-și trăi viața. Structura sufletească tradițională, cu valorile prea puțin diferențiate, supusă obiceiului, se mai găsește, cu destule sparturi la bătrâni, strâns înmă-nunchiați prin opoziția împotriva calendarului nou (2). La cei tineri, în schimb, cu cunoștințe cărturărești tocmai destule pentru a se crede mai presus și de credințele din bătrâni «falșe fapte» și de lucrurile din vechi — «care nu mai sunt ne trebuință» (3), «că astăzi lucrurile șele vechi de se să mă mai țin de ele? că acum lucrurile se folosesc de pe an pe an! Și trebuie de care ne folosim să ne ținem» (4). — și prea puține pentru a-și încheia un fel de a privi viața, lăsa unei structuri unitare a vieții sufletești atrage după sine un scepticism desăvârșit.

IV

Precumpănirea hotărâtă a componentei orășenizării în desfășurarea ființării, din ultimele decenii, a satului Cornova, nu e prea anormală. Pătrunderea formelor citadine e doar mai accelerată acolo, datorită unor împrejurări particulare ce au legat într'un mod altui viața sufletească a oamenilor decât în așezările la depărtarea ei de un centru urban mai important.

Înlocuirea formelor și atitudinilor locale tradiționale cu cele comune civilizației cercului cultural european-american e un proces pe care eliar și cea mai fugară inspectare cu ochii limpezi ni l arată în curs în întreg Sud-estul european. Și dacă acest proces e atât de puțin femeinic cunoscut la noi, faptul se datorește completei precumpăniri, omeneste explicabile, a judecării părtinitoare și pornite a «pieirii cântecelor» asupra cunoașterii ei teoretice și obiective. Vremurile în care viața tuturor satelor noastre înflorea în producții specifice sunt încă destul de apropiate. Și mai ales, cum o tradiție a culturii noastre consistă în proclamarea și critica influenței hotărâte a Apusului asupra conducătorilor țării ce a despărțit cu totul orașele de sate, e aproape firească considerarea, printr'o scăpare din vedere colectivă a satului expresie statornică a românismului nestricat, pentru antitetica teorie. Nu putem trece în cursul acestei prezentări la discuții pe plan politic; un fapt e însă cert, că adevărat, o îndrămare sănătoasă a culturii unei țări nu se poate întinde pe date eronate.

Procesul acesta accentuat, care consistă nu numai în adoptarea costumului orășenesc și a câtorva deprinderi urbane și în deosebi suburbane, ci înainte de

(1) Vladimir Vascan și Vasile Popa, mazi, 28 ani, f. A. G.

(2) Efectele reformei calendarului în Cornova sunt descrise de d. Ernest Bernea în studiul consacrat acestei probleme în numărul de față al *Arhivei*.

(3) Constantin Mitică, dvorean, 30 ani, casa 242, f. A. G.

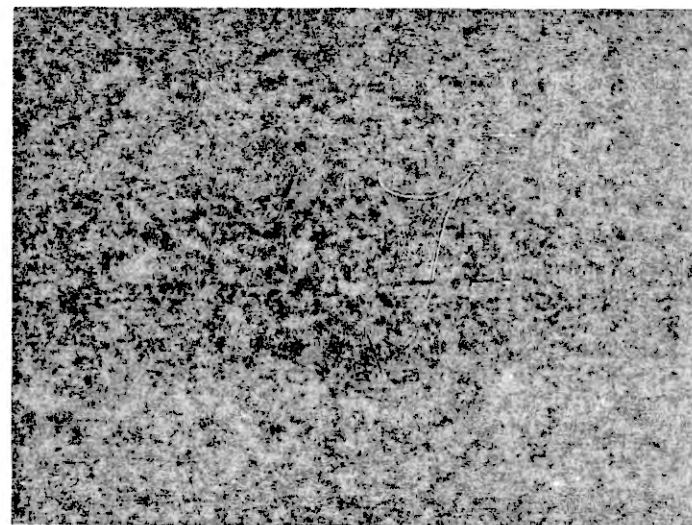
(4) Ion Porcescu, 28 ani, mazi, casa 187, f. A. G.

toate în înserarea tot mai completă în ritmul vieții economice mondiale și a celor mai dosite ținuturi, e inevitabil și pretutindeni în curs, oricât de întristătoare ar fi constatarea lui.

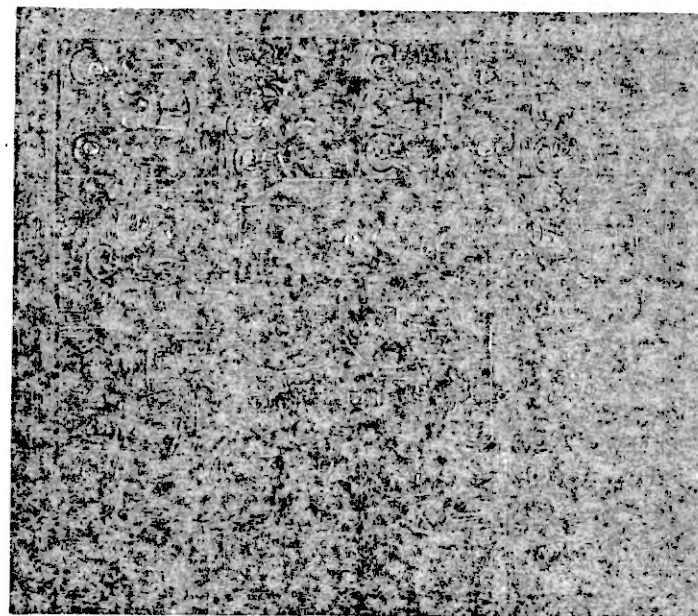
Viața satelor nu mai e de fapt niciodată numai închisă în sine, cum e crezută. Liniile de forță cele mai felurite au străbătut-o și în trecut; acest fapt formulat limpede nu de mult în ceeace privește viața populară apuseană, își are aplicația și la noi. Încă din momentul în care un strat al conducătorilor, cu înfăptuiri individuale, ce nu mai răsar din colectivitate, se desprinde efectiv din comunitățile primare, organic legate, creațiile acestora nu mai sunt, în chip din ce în ce mai exclusiv, decât doar răsplămădiri ale producțiilor culte străbătute până la ele (1). Așezările rustice nu scapă de influența sus-pușilor, iar aceștia la rândul lor, suportă cele mai felurite înrâuriri străine. Afirmatia romantică a înrădăcinării nemijlocite a operelor țărănești în «sufletul poporului» n'ar putea fi susținută nici chiar pentru satele românești, care au ajuns, de pildă, să aibă încă de veacuri încoace în cărți scrierile bizantine: întâmplările lui Arghir, Alexandria și altele de felul acesta. Oricât de neverosimilă e în aparență afirmația, Cornova a stat aproape în decursul întregului veac trecut într-o destul de strânsă legătură cu Apusul, pusă față în față prin Poloni și Ruși cu produsele artei Contrareformei ori cu Biedermeyer-ul german. Procesul de adoptare a formelor orășenești e în curs din toată vremea; s'a accelerat doar vertiginos acum datorită puterii de expansiune a economiei capitaliste. Astfel Cornova e bine românească, cu toată înfățișarea prea puțin amintitoare de «satul românesc», a conversației curente a locuitorilor ei, așa cum sunt românești satele cu aproape aceeași înfățișare din jurul orașelor și cum vor fi românești și pe mai departe chiar și satele din munții Banatului, de pildă, când, după 30—40 de ani, vor ajunge să o aibă și ele.

Însă, de abia când lucrările vor fi încheiate și aportul tuturor faptelor, și al celor aparent neînsemnate, ținut în seamă, prezentarea procesului de orășenizare a satului Cornova va putea redă amănunțit toată complexitatea unei componente a ființării în timp, pentru un interval de câteva zeci de ani, a unui minuscul fragment al societății românești, putând contribui la înțelegerea imaginii culturii satelor românești actuale, pe care o pregătesc cercetările monografice întreprinse de Institutul Social Român.

(1) Vezi concluziile polemicii asupra cântecului popular în Hans Naumann: *Primitive Gemeinschaftskultur*, Jena, Biederichs, 1921, pag. 3—17.

Fragment de triptic vechiu
(din casa văduvei Maria Roșca, născută Dodon. 105)

Iconă veche, „de la război”,
(din casa lui Ion Botan, 233)

.....Extras:

Adnotare Sanda Golopenția în Anton Golopenția, *Opere complete, vol. I. Sociologie*. București: Editura Enciclopedică, 2002

ASPECTE ALE DESFĂȘURĂRII PROCESULUI DE ORĂȘENIZARE A SATULUI CORNOVA

Publicat în „Arhiva“, an. X (1932), nr. 1–4, p. 544–572, la rubrica *Arhiva monografică/ Procese* (cu 9 pagini de planșe inserate la sfârșitul studiului, între p. 572 și 573 ale revistei) și sub formă de extras.

O parte din fișele de teren ale lui A.G. au fost reproduse ca atare în articolul Sanda Golopenția, *Fișe de teren din campania monografică de la Cornova (1932)* (sub tipar în revista *Fonetică și Dialectologie*).

Într-o scrisoare din 22.2.1936 adresată Ștefaniei Cristescu, A.G. prezintă concepția sa despre descrierea sociologică într-un mod care ne poate ajuta să înțelegem din interior structura studiului de față:

Cu literatura zic să nu-ți faci prea multă bătaie de cap. În privința aceasta, contactul susținut cu materialul dă mult mai mult. Adeseori prea multă grijă de literatură duce la travestirea completă a faptelor prezentate. Cred că ai scoate maximum din materialul tău, dacă ai căuta să redai icoana vieții magice a unui sat românesc de azi. O descriere întâi de toate, nu o analiză. Adică nu o confirmare a teoriilor actuale despre magie în cazul unui sat românesc. Aceasta, prea împănată de pășăreasca specialității, ar fi sortită să rămâie necitită. Descriere nu-nseamnă-n gândul meu tablou romanțat în genul *Șezătorii* lui Amzăr. Mi-o-nchipui bine clădită cu toate subdiviziunile necesare. Însă cu un text bogat în citate. Materialul problemei tale e așa de pitoresc. Proza dintre aceste citate mi-o închipui explicare și comentariu simplu. Confruntarea cu teoria contemporană în materie de magie ar fi s-o lași pentru o parte finală, care să fie un *aperçu* asupra temelor pe care le ridică magia cum mai subzistă în satele noastre românești (nu numai în Șanț) pentru lămurirea problemei magiei în genere. Capitolul acesta ar fi să fie savant. Celelalte, adică cel puțin 3/4,

trebuie să fie așa încât oricare om cu gustul cititului să se bucure citindu-l și să zică: „ian te uită ce lucruri minunate“. Iar alții să zică așa ca Ispirescu când a citit întâiul basm românesc publicat într-un ziar („Țeranul român“, cred) de Filimon: „Care va să zică și basmul nostru e de ceva“. Iar specialiștii să zică: câtă știință neaparentă și nepretențioasă în acest comentariu! Cât despre capitolul teoretic, acolo-ți dovedești știința de teorie înaltă și informație științifică (*CMR*, p. 191–192).

Studiul acesta al lui A.G. e cea dintâi abordare la noi în țară a procesului de urbanizare (cf. H.H. Stahl, *Amintiri și gânduri...*, București, 1981, p. 161). L-a analizat Maria Larionescu, în *Strategia „supraviețuirilor“ în cercetarea schimbării sociale rurale. Depășirea unor clișee teoretice* (*AGR*, p. 108–121).

Cu privire la nota 1 a studiului lui A.G., H.H. Stahl a scris, în cuprinsul aceluiași volum: „Într-o notă pusă în josul primei pagini a lucrării sale, Anton Golopenția a crezut de cuviință să spună că ceea ce încearcă el este un corespondent, pe altă temă, a ceea ce încercasem eu; nu pe tema satului tradițional, ci pe a celui contemporan. Când a apărut studiul său, în „Arhiva“, din anul X, în 1932, și am citit această notă, am fost oarecum supărat, căci m-am temut ca nu cumva în felul acesta Golopenția socotește că își plătește o datorie față de mine, după care se va simți degajat de orice altă obligație. În realitate nu aceasta a fost intenția lui, așa că azi, când recitesc acele rânduri, ele mă bucură, ca semn al adâncilor legături intelectuale dintre noi doi“ (p. 162).

Articolul acesta al lui A.G. se înscrie într-un grupaj masiv de contribuții scrise pe marginea campaniei din 1931 de la Cornova și publicate în „Arhiva“ (an. X, nr. 1–4). Le enumerăm în ordinea secțiunilor în care apar (care reflectă sistemul sociologic al profesorului Gusti):

— secțiunea *Cadrul biologic*: D.C. Georgescu, *Evoluția demografică a satului Cornova 1817–1930* (p. 74–117);

— secțiunea *Cadrul istoric*: H.H. Stahl, *Vatra satului Cornova* (p. 118–134);

— secțiunea *Cadrul psihologic*: H.H. Stahl, *Despre Inochentie și inochentism. Fragment de convorbire cu părintele Zamă, din satul Cornova* (p. 175–182); P. Ștefănuță, *Scrisori de război* (p. 183–190); Ernest Bernea, *Contribuții la problema calendarului în satul Cornova* (p. 191–205);

— secțiunea *Manifestări spirituale*: Ștefania Cristescu, *Practica magică a descântatului de „strâns“ în satul Cornova* (p. 371–380); Emil Turdeanu, *Un manuscris miscelaneu necunoscut* (p. 381–404); Mihai Pop, *Contribuții la studiul limbilor speciale din Cornova: pășăreasca* (p. 443–446);

— secțiunea *Unități*: Ion Zamfirescu, *Contribuții la cercetarea unei gospodării țărănești din satul Cornova* (p. 480–520); Domnica I. Păun, *Țigani în viața satului Cornova* (p. 521–527); și

— secțiunea *Relații*: Traian Herseni, *Categoriile sociale cornovene* (p. 528–543).

Li se vor adăuga, ulterior, textele H.H. Stahl și A. Golopenția, *Învățăături din zodiac* („Sociologie românească“, an. I, 1936, nr. 4, reprodus în volumul de față); Ștefania Cristescu, *L’agent magique dans le village de Cornova* („Arhiva“, an. XIII, 1936, *Mélanges D. Gusti*, p. 119–137); Șt. Cristescu, *Frecvența formulei magice în satul Cornova* („Sociologie românească“, an. I, 1936, nr. 4, p. 11–18). Articolele Ștefaniei Cristescu, împreună cu materialul cules de ea la Cornova, au fost regrupate în volumul postum Șt. Cristescu, *Descânțețe din Cornova — Basarabia* (Providence: Hiatus, 1984, editat de Sanda Golopenția).

În anul 1997, Ovidiu Bădina adaugă lucrărilor de mai sus capitolul *Campania de la Cornova (1931)*, extras din volumul lui H.H. Stahl intitulat *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice“* (București, Minerva, 1981, p. 160–170), o serie de articole semnate de Paul Mihail, precum și rezultatele unei anchete la Cornova întreprinse cu studenții în Sociologie de la Academia de Studii Economice din Chișinău în anul 1993 (prezentate de Sorin Hadârcă, Victoria Sterpu, Aliona Lișman, Lilia Lujanschi, Lucia Rusu, Elena A. Sava, Rodica C. Roșior, Viorica D. Strah, Elena A. Iurcu, Galina Gr. Sălcutan, Dorin N. Alexei și Ovidiu Bădina) și publică volumul *Cornova — Un sat de mazili* (f.l.: Editura Economică).

În sfârșit, în anul 2000, un nou volum, numărând nu mai puțin de 708 p., intitulat *Cornova* (Chișinău: Editura Museum), coordonat de Vasile Șoimaru, face din satul basarabeian unul din satele cele mai bine cunoscute de-a lungul timpului în cultura românească. Volumul, cu un prolog și un epilog de Vasile Șoimaru, conține următoarele părți: *I. File de istorie* (Ion Dron); *II. Tradiții etnofolclorice* (Alexandru Furtună); *III. Arabescuri cornovene* (materiale regrupate de Iurie Colesnic); *IV. Viața satului Cornova în corespondența primită de Paul Mihail în anii 1957–1994* (Zamfira Mihail); *V. Echipa Gusti la Cornova* (Vlad Pohilă, Grigore Botezatu, Anton Golopenția, Sanda Golopenția, Henri H. Stahl, Paul H. Stahl, Emil Turdeanu, Ernest Bernea, Pompiliu Gâlmeanu); *VI. Neamuri de nobili, mazili și preoți din Cornova* (Ion și Tatiana Varta); *VII. Cornova în imagini* (Vasile Șoimaru). În acest volum, în partea a V-a, este reprodus și articolul postum al lui A.G., *Un sat basarabeian* (p. 452–460), menționat la începutul comentariului nostru despre textul *Cornova — Satul ultimei campanii monografice* (reprodus în secțiunea *Metodă, realizări, perspective* a acestui volum).